

# Klaar voor de toekomst

*verkiezingsprogramma 2010*

## Inhoudsopgave

<b>Klaar voor de toekomst</b>	<b>p. 2</b>
<b>1. Nederland wereldland</b>	<b>p. 6</b>
<b>2. Groene economie</b>	<b>p. 11</b>
<b>3. Werk voor iedereen</b>	<b>p. 17</b>
<b>4. Meer onderwijs</b>	<b>p. 22</b>
<b>5. Ruimte om te leven</b>	<b>p. 26</b>
<b>6. Regie over zorg</b>	<b>p. 31</b>
<b>7. Vrijzinnig samenleven</b>	<b>p. 35</b>
<b>8. Beter bestuur</b>	<b>p. 42</b>
<b>9. Solide en solidair</b>	<b>p. 45</b>
<b>Colofon</b>	<b>p. 47</b>

## Klaar voor de toekomst

Niets doen is geen optie.

De economische crisis hakt erin. Banen gaan verloren, de overheid staat zwaar in het rood en de armoede neemt toe.

Een volgende regering moet leiderschap tonen en de crisis gebruiken als scharnier naar een betere, duurzame toekomst. Onze economie moet weer gaan draaien. En onze welvaart mag niet ten koste gaan van toekomstige generaties. Stilzitten of bezuinigen met de kaasschaaf brengt ons nergens. Links en groen hervormen is het alternatief. GroenLinks wil vooruitkijken. Politici moeten nu doen wat nodig is en denken aan de toekomst van onze kinderen.

GroenLinks wil graag meeregeren om twee doorbraken te realiseren.

- Allereerst moeten we nu werk behouden en creëren. Juist in deze tijden van crisis is het aan de overheid om investeringen aan te jagen. Maar wel voor banen met perspectief. GroenLinks is de bondgenoot van creatieve en groene ondernemers, actieve werknemers en bewuste burgers die voorop gaan in de groene revolutie. Zij zijn erbij gebaat dat schoon en zuinig produceren en consumeren lonend wordt. Als ons land snel werk maakt van groene innovatie, staan we sterk op de wereldmarkt van de toekomst.
- In de tweede plaats mogen we nieuwe generaties niet langer opzadelen met onze problemen. Daarom zijn nu forse investeringen in het onderwijs nodig, hervormingen om de vergrijzing op te vangen, effectieve klimaatpolitiek en sanering van de overheidsfinanciën. De overheid moet actiever én selectiever worden. Van veelverdieners mag een grotere bijdrage worden gevraagd, zodat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen. De vervuiler dient te betalen. En de arbeidsparticipatie moet omhoog.

Met deze doorbraken slaat Nederland een nieuwe koers in die velen wensen. Er zijn talloze Nederlanders die de handen uit de mouwen steken voor de samenleving van de toekomst. Duurzame ondernemers verenigen zich in de nieuwe werkgeversorganisatie De Groene Zaak. Bestuurders van vakbonden en bedrijven pleiten voor een nieuw Sociaal Akkoord, dat mensen niet tot een uitkering veroordeelt, maar van werk naar werk helpt. In wijken produceren bewoners gezamenlijk duurzame energie. Mensen zoeken hun burens op, om samen overlast aan te pakken. Zulke initiatieven zijn de motor van verandering en verdienen steun van de overheid.

### **Vaarwel creditcard economie**

De financiële crisis markeert het failliet van het neoliberale marktdenken. Maximaal winstbejag, absurde bonussen en minimaal toezicht, dat moest wel misgaan. De economie maakt daardoor een zware inzinking door. Veel mensen verliezen hun baan, ondernemers krijgen geen krediet meer en de overheid komt geld tekort. Deze crisis kwam van rechts, de oplossingen komen nu van links. Bankiers moeten weer dienstverleners worden, die hun klanten centraal stellen: spaarders, ondernemers, hypotheeknemers. Om te voorkomen dat ons spaargeld weer als gokkapitaal wordt ingezet, wil GroenLinks een heffing op banken invoeren, waarvan de hoogte afhankelijk is van de risico's die zij nemen. Ook mogen financiële producten alleen na goedkeuring op de markt komen. De lange termijn moet leidend worden. We hebben goede banken hard nodig voor een duurzame doorbraak.

De kredietcrisis staat symbool voor een samenleving waarin mensen, in de jacht op steeds meer consumptie, steeds hogere schulden maken. Ook dat is onhoudbaar. GroenLinks wil het aflossen - en niet het aangaan - van schulden stimuleren en de aftrek

van de hypotheekrente beperken. Dit geldt tevens voor het bedrijfsleven, waar vreemd vermogen nu fiscaal bevoordeeld wordt.

Deze crisis is ook een morele crisis. Van bankiers die hun bonussen boven hun klanten stellen. Van aandeelhouders en managers die de prestaties van bedrijven louter afmeten aan de kortetermijnwinst. Van consumenten, ondernemers en politici die gevangen zitten in hyperconsumptie en een creditcardcultuur. Het debat over normen en waarden gaat niet alleen over fatsoen op straat. We moeten af van de fixatie op geld als hoogste waarde.

### **Bruto Nationaal Geluk**

Het is tijd voor een andere kijk op welvaart. Cijferfetisjisme vertroebelt de blik op de toekomst. Van alles meer produceren levert voor korte tijd mooie groeicijfers op, maar op termijn een uitgeputte aarde.

Nobelprijswinnaars en regeringen werken daarom aan een bredere definitie van welvaart, die welzijn, gezonde levensjaren en milieubehoud meeweegt: het Bruto Nationaal Geluk in plaats van het Bruto Nationaal Product. Geluk is een betere maatstaf voor geslaagde politiek. Want cijfers moeten kloppen, maar het zijn de mensen die tellen. Zowel de mensen die hier en nu leven, als de mensen elders en in de toekomst.

Als iedereen gaat leven zoals de gemiddelde Nederlander, dan hebben we aan één aardbol niet genoeg. Het behoud van natuurlijke hulpbronnen voor toekomstige generaties vraagt om een grote omwenteling. Elk jaar uitstel leidt tot meer vervuiling, minder leefbaarheid, minder dieren- en plantensoorten. We moeten nu de uitstoot van broeikasgassen verminderen, bossen beschermen en de visvangst beperken. Als het klimaat echt op hol slaat en de natuur is uitgeput, dan is de mensheid pas echt duur uit. Dan jagen voedseltekorten, watergebrek en onbewoonbare kuststreken miljoenen mensen op de vlucht. Hoe hoog we de dijken ook maken, de klimaatcrisis gaat aan ons land niet voorbij.

Daarom wil GroenLinks niet alleen de financiële en economische crisis aanpakken, maar meteen ook de klimaatcrisis en de dreigende schaarste aan voedsel, energie en grondstoffen. Dat moet samengaan. Nederland moet koploper worden in Europa, en Europa koploper in de wereld.

### **Groen werkt**

De doorbraak naar een groene economie is onvermijdelijk. Iedereen lijkt ervan overtuigd, maar toch gebeurt het tegenovergestelde. In de afgelopen tien jaar zijn we in Nederland dertig procent meer energie gaan gebruiken. In plaats van fors te investeren in hernieuwbare energie maakt de overheid ruimte voor vier nieuwe kolencentrales. Onderzoeksgeld gaat vooral naar fossiele energiebronnen. Als wind- en zonne-energie net zoveel steun hadden gekregen, was de groene economie al een stuk dichterbij geweest.

Cruciaal is dat de vervuiler gaat betalen en dat de eisen aan producten en productieprocessen worden opgeschroefd. Dan veroveren groene voorlopers sneller de markt. Zo ontstaat nieuwe werkgelegenheid. In Duitsland heeft alleen al de omschakeling naar hernieuwbare energie honderdduizenden banen opgeleverd. Het is doodzonde dat Nederland de eerste slag heeft gemist. GroenLinks wil een stevige impuls geven aan groene energie: burgers die zonnepanelen op hun dak plaatsen, krijgen altijd een kostendekkende vergoeding.

Als we nu het geld en de daadkracht opbrengen voor groene investeringen, kan de aanpak van de klimaatcrisis tevens de weg uit de economische crisis zijn.

### **Actiever en selectiever bestuur**

De overheid moet een strenge marktmeester zijn. Niet alleen om de economie te vergroenen, maar ook om de consumenten en de belastingbetalers te beschermen. Markten kunnen falen. Soms vormt het winstoordeel van bedrijven een te groot risico voor het welzijn van burgers. Publieke taken als zorg en onderwijs moeten we daarom niet prijsgeven aan de markt, maar koesteren en verbeteren. Een overheid die niet langer kan worden aangesproken op haar kerntaken, veroorzaakt vervreemding en irritatie. GroenLinks kiest voor een overheid die achter haar bureau vandaan komt. Niet de procedures, vergunningen of indicaties moeten leidend zijn, maar de mensen.

De overheid moet niet alleen actiever, maar ook selectiever worden. Het openbaar bestuur in Nederland is aan een grote opknopbeurt toe. Verantwoordelijkheden moeten scherper worden afgebakend. We kunnen toe met minder ministeries, minder provincies en minder bestuurders.

De overheid mag niet meer beloven dan zij kan waarmaken. Bij het oplossen van maatschappelijke problemen is de medewerking van burgers onmisbaar. Eigen initiatief verdient ondersteuning. Of het nu gaat om bewoners die de straat opknappen, mensen die een eigen huis neerzetten, bureaus die samen groene energie willen opwekken, ouders die een plan maken voor een brede school, ouderen die hun eigen zorg organiseren of sociale partners die een cao sluiten voor levenslang leren.

### **Ieder talent telt**

Goed onderwijs hoort bij een beschaafd land. Het is ons entreebiljet naar de toekomst. Maar veel talent wordt in de knop gebroken. Laatbloeiers krijgen niet het onderwijs dat bij hen past. Anderen krijgen niet de persoonlijke aandacht die zij nodig hebben. Maar liefst een kwart van onze jongeren verlaat de school met te weinig of helemaal geen diploma's. Zij dreigen langdurig aan de kant te blijven staan.

Een sociaal Nederland begint met beter onderwijs. Elk kind moet zijn talenten kunnen ontplooiën. Of het nu wordt geboren met een paar gouden handen, een wiskundeknobbel of een autistische stoornis. Dat vergt individuele aandacht, vertrouwen en klassen waarin ieder kind gedijt.

Met GroenLinks in de regering wordt er niet bezuinigd op onderwijs. Integendeel. Hier is de grootste investering nodig, vooral in het basis- en beroepsonderwijs. Meer leraren. Betere leraren. Minder segregatie. GroenLinks wil dat alle scholen in Nederland brede scholen worden, met een programma van zeven tot zeven. Elke basisschool moet een voorschool krijgen, waar peuters zich spelenderwijs ontwikkelen.

Zo bestrijden we achterstanden. Zo krijgt ieder kind de begeleiding die het nodig heeft. Een land dat vergrijsd kan het zich niet veroorloven om jongeren af te schrijven.

### **Moderne arbeidsmarkt**

Onze verzorgingsstaat moet met de tijd mee. De arbeidsmarkt is veranderd. Steeds minder werknemers hebben de zekerheid van een vaste baan voor het leven. Een moderne arbeidsmarkt vereist meer zekerheden voor flexwerkers, betere sociale bescherming voor zelfstandigen en forse investeringen in om- en bijscholing. GroenLinks wil dat elke werknemer een individueel scholingsbudget krijgt. Wie een leven lang leert, kan een nieuwe baan aan. Werkzekerheid is het uitgangspunt van de moderne participatiestaat.

Dat werk hoeft niet altijd fulltime te zijn. Werk kan te zwaar zijn als je ook nog voor kleine kinderen of zieke ouders moet zorgen. Het leven wordt een sleur als je steeds maar niet toekomt aan vrijwilligerswerk of een studie. Het bedrijf van de toekomst biedt de ruimte om te kiezen voor minder inkomen en meer geluk.

Het land vergrijst en we komen straks mensen tekort. Daarom vragen we van iedereen een bijdrage. De meesten van ons zullen langer door moeten werken. Maar het pakt niet eerlijk uit als we allemaal pas met 67 AOW ontvangen, zoals het vorige kabinet heeft voorgesteld. GroenLinks heeft een eerlijker voorstel. Mensen die vroeg zijn begonnen met werken, vaak in een zwaar beroep, kunnen voor hun 65ste al AOW krijgen. Wie lang studeert en later begint, werkt langer door.

GroenLinks staat pal voor mensen in kwetsbare situaties. De armoede moet aangepakt worden, vooral in gezinnen met kinderen. Wie hard werkt voor een laag loon, verdient het om minder belasting te gaan betalen. In ruil voor bescherming tegen armoede mag de overheid van iedereen een bijdrage naar vermogen vragen.

Meer mensen aan het werk helpen, dat is de uitdaging waar heel Europa voor staat. De kracht van onze euro staat of valt met het tempo waarin alle landen hun verzorgingsstaat hervormen. Dat is de les van de Griekse begrotingscrisis. Een muntunie moet het politieke gezag hebben om in te grijpen wanneer nationale politici falen.

### **Integratie door emancipatie**

Door beter onderwijs en gelijke kansen op de arbeidsmarkt werkt GroenLinks aan emancipatie. In een vrijzinnige samenleving kun je zelf vormgeven aan je leven, niet gehinderd door vooroordelen of groepsdwang. Moslima's mogen niet worden gedwongen om een hoofddoek te dragen, maar evenmin verplicht om deze af te leggen. Homostellen moeten, net als hetero's, hand in hand over straat kunnen lopen, zonder angst voor geweld.

De toegenomen diversiteit in Nederland maakt het samenleven niet altijd makkelijk. Juist daarom eisen we van nieuwkomers dat ze onze taal leren. Zo kunnen we in gesprek gaan over de kwesties die ons verdelen, zonder elkaar de hersens in te slaan. De rechtstaat is ons gemeenschappelijk vertrekpunt. Die maakt een open samenleving mogelijk.

Vrijzinnig samenleven gaat niet zonder respect voor mensenrechten en minderheden. We moeten daarom zorgvuldig zijn bij het benoemen en het aanpakken van de problemen rond migratie. Niemand hoeft zijn paspoort of haar geloof op te geven, iedereen moet participeren. Te veel migranten hebben een sociaal-economische achterstand. Die moet worden ingelopen. GroenLinks investeert in onderwijs en vormt onze schrale verzorgingsstaat om tot een activerende participatiestaat. Te veel jongens uit migrantengezinnen gaan het criminele pad op. GroenLinks wil dat probleemgezinnen stevige begeleiding krijgen en dat straf niet alleen vergelding is, maar ook het begin van een opleiding of werk.

Discriminatie is en blijft uit den boze. Het is funest om mensen uit minderheden die hun eigen weg gaan steeds weer aan te spreken op hun afkomst.

Emancipatie van nieuwkomers is de sleutel tot hun integratie in de samenleving. GroenLinks wil de achterblijvers erbij trekken en de voorlopers vooruit helpen. De Poolse migrant die een delicatessenwinkel opent. De student uit Afrika die in Nederland openlijk homo kan zijn. De jonge moslima's die, met of zonder hoofddoek, de collegezalen bestormen. Zij zijn bruggenbouwers tussen meerderheid en minderheden, tussen Nederland en de wereld.

### **Niets doen is geen optie**

De toekomst mag ons niet overkomen. Die moeten we zelf vormgeven. Juist een crisistijd biedt daarvoor kansen. Ingesleten patronen verliezen hun vanzelfsprekendheid, oude coalities vallen uiteen. Nieuwe ideeën winnen aan geloofwaardigheid. GroenLinks heeft een agenda voor de toekomst. Groene en sociale politiek verbinden. Kracht putten uit verschil. Gelijke kansen bieden aan iedereen. Nu. Straks. Hier. Daar.

## **Hoofdstuk 1. Nederland wereldland**

Het wemelt in ons land van de praktische idealisten. Zij wachten niet op de politiek om de klimaatcrisis of de kredietcrisis aan te pakken, maar komen zelf in actie. Ze bedenken groene innovaties of importeren eerlijke producten uit Afrika. Ze twitteren hun steun voor Iraanse democraten en helpen Chinese internetters de censuur te omzeilen. Ze switchen naar een duurzame bank. Deze wereldburgers verdienen een regering die hen aanmoedigt, niet afremt. Den Haag moet de oogkleppen inruilen voor de brede blik naar buiten.

Nederland heeft baat bij een krachtige internationale aanpak van falende markten, mensenrechtenschendingen en de roofoverval op de aarde. We zijn een wereldland. Onze economie draait op energie en grondstoffen van elders. We verdienen de helft van onze welvaart met export. Onze munt is Europees. We zijn kwetsbaar voor de stijging van de zeespiegel. Onze toekomst hangt af van goede burens en verre vrienden.

### **Eerlijke globalisering**

Handel, reizen en internet maken de wereld steeds kleiner. De globalisering biedt grote kansen, maar nog niet voor iedereen. De wilde globalisering van vandaag brengt veel ontwikkelingslanden meer lasten dan lusten. De klimaatverandering spoelt hun bestaansmiddelen weg. De financiële crisis heeft de kredietstroom drooggelegd.

Alleen als we de globalisering in goede banen leiden heeft iedereen er voordeel bij. Daarvoor is eerlijke handel nodig: arme landen moeten beter kunnen verdienen aan hun export. Bij open markten horen ook arbeidsmigranten. Zij brengen rijke landen werk- en denkkracht. Bij terugkeer nemen ze kapitaal en kennis mee naar hun moederland.

Een eerlijke globalisering blijft een illusie zolang we met de ene hand afpakken wat we met de andere geven. Rijke landen staan toe dat multinationals hun winsten wegsluizen uit ontwikkelingslanden, zonder er daar belasting over te betalen. Zo lopen arme landen meer inkomsten mis dan zij via ontwikkelingshulp ontvangen. Deze belastingroof moet stoppen, om te beginnen in Nederland.

Als overheden in ontwikkelingslanden meer belastingen innen, kunnen we onze hulp sterker richten op groepen die niet vanzelf kansen krijgen: kleine boeren die markten zoeken voor hun voedsel, vrouwen en minderheden die willen emanciperen. Landbouw, mensenrechten en goed bestuur, dat zijn onderwerpen waar ons land veel kennis over heeft. Deze sterke punten moeten we inbrengen in een gezamenlijk Europees ontwikkelingsbeleid. Nederland kan niet alles doen, maar wat we doen kan effectiever en minder versnipperd.

Eerlijk globaliseren is het eerlijk delen van schaarse hulpbronnen, met arme landen en met toekomstige generaties. Rijke landen moeten zuiniger omspringen met energie, grondstoffen, landbouwgrond en kwetsbare ecosystemen. Maximale economische groei mag niet langer ons hoogste doel zijn. Te meer omdat de kwaliteit van ons leven ook door andere factoren wordt bepaald, zoals gezondheid, onderwijs, vriendschappen en familiebanden, zinvol werk en een groene leefomgeving. Rijke landen zoals Nederland doen er goed aan het Bruto Nationaal Geluk tot graadmeter van hun ontwikkeling te maken.

Door het temperen van onze consumptiedrift scheppen we ruimte voor welvaartsgroei in ontwikkelingslanden. Pas wanneer het leven niet langer een strijd is om te overleven, mogen we van mensen verwachten dat zij oog krijgen voor de toekomst van onze planeet. Dat zij in een boom een klimatredder zien, in plaats van brandhout. Het terugdringen van armoede is een onmisbaar onderdeel van duurzame ontwikkeling.

### **Krachten bundelen**

Het casinokapitalisme temmen, onrecht en geweld uit de wereld helpen, dat kan ons land niet alleen. Samen met onze burens staan we sterker. Nederland heeft baat bij een krachtige Europese politiek op het wereldtoneel. Ons opgeheven vingertje moet niet machteloos in de lucht prikken, maar Europa porren tot actie.

De klimaattop van Kopenhagen, eind 2009, bewees dat er nog veel schort aan de Europese daadkracht. Op het beslissende moment stonden onze vertegenwoordigers buitenspel. Zij hadden te weinig onderhandelingsruimte meegekregen van de 27 lidstaten. Dat moet beter in Mexico, eind dit jaar. Die top zal bepalen of we de klimaatverandering in de hand houden. Europa moet weer een voortrekker worden, maar ook allianties smeden. Samen met China werken aan schone technologie. Klimaatsteun bieden aan arme landen, zodat zij in één keer de sprong kunnen maken van houtskoolvuur naar groene stroom.

Europa heeft geen tekort aan diplomaten, soldaten en ontwikkelingswerkers. Maar hun inzet is versnipperd. Nationaal vlagvertoon dient plaats te maken voor Europese krachtenbundeling. Dan krijgen de Europese burgers meer waar voor hun geld. En een grotere stem in de wereldpolitiek. Die kunnen we niet overlaten aan de Verenigde Staten en China. Europa moet meebeslissen over de toekomst van onze wereld.

## **Programmapunten**

### **Eerlijke globalisering**

1. De nieuwe regering krijgt een minister van Internationale Samenwerking, die Buitenlandse Zaken, Ontwikkelingssamenwerking, Handel en Defensie onder zich heeft. Deze minister stelt een agenda voor eerlijke globalisering op en ziet toe op een coherente uitvoering op alle beleidsterreinen.
2. Nederland zet zich in voor Europese en internationale handelsregels die meer kansen bieden voor duurzame ontwikkeling van arme landen. Deze landen krijgen meer markttoegang en steun bij het exporteren van bewerkte producten waar ze beter aan verdienen dan aan ruwe grondstoffen.
3. Ons land maakt zich sterk voor het recht van ontwikkelingslanden om opkomende sectoren, publieke diensten en de landbouw te beschermen tegen concurrentie uit rijke landen.
4. Nederland ijvert voor het reguleren van internationale aankopen en concessies van land, om te voorkomen dat lokale gemeenschappen en kleine boeren van hun land worden verdreven.
5. Nederland mag geen belastingparadijs meer zijn voor multinationals. Er komt een einde aan wetgeving, zoals de groepsrentebox, die financieringsconstructies in de hand werkt waarmee bedrijven hun winst vrijwel onbelast wegsluizen uit ontwikkelingslanden.
6. De regering zet zich in voor Europese coördinatie van de belasting op bedrijfswinsten, om belastingconcurrentie tegen te gaan.
7. Nederland ijvert voor een multilateraal systeem van informatie-uitwisseling tussen belastingdiensten, rapportage door multinationals van gemaakte winsten en betaalde belastingen per land en ondersteuning van ontwikkelingslanden bij de verbetering van hun belastinginning.
8. Nederland zet zich in voor versoepeling van octrooien op medicijnen en milieutechnologie ten behoeve van ontwikkelingslanden.
9. Nederland speelt een aanjagende rol op klimaatgebied. Binnen de EU en aan de internationale onderhandelingstafel knokt Nederland voor eerlijke en effectieve klimaatafspraken, die aansluiten bij de conclusies van de klimaatwetenschap.
10. Binnen de EU pleit Nederland voor de oprichting van een internationaal platform voor groene technologie, waarin onder meer China en India deelnemen.
11. Nederland oefent druk uit op de rijke landen om zich te houden aan de afspraak om minstens 0,7 procent van hun bruto nationaal inkomen (bni) aan

ontwikkelingssamenwerking te besteden. Nederland bepleit bovendien dat rijke landen zich ertoe verplichten een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van arme landen door middel van handel, arbeidsmigratie, studiemigratie, belastingpolitiek, landbouwbeleid en conflictpreventie.

12. Ons land geeft zelf het goede voorbeeld, onder andere door minstens 0,8 procent van het bni te besteden aan ontwikkelingssamenwerking, onder meer via maatschappelijke organisaties. Structurele klimaatsteun aan ontwikkelingslanden komt daar bovenop.
13. Nederland maakt zich sterk voor een betere coördinatie van de ontwikkelingshulp, waarbij elk ontvangend land nog maar aan één leidende donor verantwoording aflegt.
14. Binnen de EU ijvert Nederland, met een kopgroep van bereidwillige lidstaten, voor een bundeling van nationale en Europese expertise en middelen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Deze Europese dienst voor ontwikkelingssamenwerking werkt nauw samen met de Europese diplomatieke dienst.
15. De Nederlandse ontwikkelingssamenwerking legt zich toe op duurzame landbouw, mensenrechten en goed bestuur. Deze speerpunten omvatten:
  - a) voedselzekerheid, behoud van biodiversiteit, watermanagement en aanpassing aan klimaatverandering. Nederland bevordert investeringen in een duurzame verhoging van de landbouwproductiviteit, vooral van kleine boeren;
  - b) seksuele en reproductieve gezondheid. De regering maakt zich sterk voor het recht van vrouwen en mannen om zelf te beslissen over seksualiteit, partnerkeuze en het krijgen van kinderen. Zij onderstreept het belang hiervan voor de verwezenlijking van de Millenniumdoelen van de Verenigde Naties;
  - c) het tegengaan van geweld tegen vrouwen en meisjes, alsmede het bevorderen van hun toegang tot (beroeps)onderwijs, werk en kapitaal;
  - d) de emancipatie van minderheden zoals homo's, transgenders, etnische minderheden en mensen met een handicap;
  - e) corruptiebestrijding.
16. Kwijtschelding van schulden die het gevolg zijn van exportkredietverzekeringen komt niet langer ten laste van het ontwikkelingsbudget. Het Nederlandse exportkredietfonds moet zichzelf bedruipen uit geïnde premies.

### **Financiële markten temmen**

17. Er komt een bindende code voor maatschappelijk verantwoord bankieren, om te beginnen voor banken die een beroep doen op overheidssteun, en een beroepseed voor bankiers.
18. Nederland spant zich in voor een krachtig Europees en mondiaal toezicht op de financiële markten.
19. De markt voor financiële derivaten wordt transparanter. Nieuwe financiële producten worden vooraf getoetst op begrijpelijkheid en risico's door toezichthouders. Zij leggen speculatie aan banden.
20. Grote banken gaan een toeslag op de vennootschapsbelasting betalen, waarvan de hoogte afhankelijk is van de risico's die zij nemen.
21. Binnen de EU en het Internationaal Monetair Fonds pleit Nederland voor een heffing op financiële transacties, die speculatieve handel tegengaat en markten stabiliseert.
22. Nederland pleit voor een scheiding tussen consumentenbanken en handelsbanken.
23. Er komen maatregelen tegen aasgierfondsen die schulden van ontwikkelingslanden opkopen. Zij mogen niet parasiteren op schuldverlichting of beslag leggen op ontwikkelingsgelden.

### **Veiligheid door recht**

24. Mensenrechten zijn leidend bij internationale samenwerking. Nederland pleit waar mogelijk voor participatie in plaats van uitsluiting, dialoog in plaats van boycot. Zowel bilateraal als binnen de EU en de VN zet Nederland zich in voor de naleving van de mensenrechten en het internationaal recht, met het oog op het uitbannen van de gruwelen van de oorlog. Tegen landen die herhaaldelijk weigeren mensenrechten na te leven wordt passend opgetreden.

25. Nederland maakt zich sterk voor humanisering van het volkenrecht: de veiligheid van mensen gaat boven de soevereiniteit van staten. Ons land zet zich ervoor in dat de internationale gemeenschap beter wordt toegerust om genocide, oorlogsmisdaden en ernstige mensenrechtenschendingen te voorkomen, te stoppen en te bestraffen.
26. Nederland zet zich in voor een rechtvaardige oplossing van het Israëliisch-Palestijnse conflict conform het internationaal recht. De regering praat met alle partijen, inclusief Hamas. Zij stelt schendingen van mensenrechten, zowel van Israëliische als van Palestijnse zijde, aan de kaak. Binnen de EU zoekt zij steun om het associatieverdrag met Israël op te schorten als Israël het internationaal recht en de mensenrechten blijft schenden.
27. Nederland laat Afghanistan niet in de steek. De opbouw van een democratische, veilige rechtsstaat heeft er prioriteit. Dat vereist grotere inspanningen voor corruptiebestrijding, versterking van bestuur, rechtspraak, civiele organisaties en de positie van vrouwen, alsmede onderhandelingen met gematigde Taliban. Nederland draagt meer politietrainers bij aan de EU-opleidingsmissie. Ons land steunt geen offensieve militaire operaties.
28. Uitbreiding van de Europese vredeszone is een Nederlands belang. Ons land houdt de EU aan haar toetredingsbeloften én aan haar toetredingsvoorwaarden. De landen van de Westelijke Balkan en Turkije mogen lid worden als zij aan de voorwaarden van democratie, mensenrechten en non-discriminatie voldoen. Ook IJsland, Noorwegen en Zwitserland mogen desgewenst toetreden, onder dezelfde voorwaarden.
29. EU-lidstaten die mensenrechten schenden worden daar stevig op aangesproken.

### **Vredesmacht**

30. De regering geeft steun aan organisaties die zich inzetten voor crisispreventie, vredesopbouw en de bescherming van mensenrechtenactivisten en journalisten. Binnen de EU pleit zij voor versterking van het programma voor de uitzending van getrainde burgers ter ondersteuning van vredes- en verzoeningsprocessen. Ook diplomaten bekwamen zich in onderhandelingen, lokale talen en cultuur.
31. Het Nederlandse leger legt zich toe op conflictbeheersing, vredesbewaring, vredesafdwinging en ondersteuning van crisisbestrijding, mits deze missies gesteund worden door de VN en uitzicht bieden op verzoening en wederopbouw. Nederland zet zich in voor samenwerking en specialisatie van de legers van de EU-landen, teneinde hun efficiency, effectiviteit en inzetbaarheid te vergroten.
32. Nederland streeft ernaar dat de NAVO op termijn wordt afgeschaft, waarbij de functies van de NAVO deels worden overgenomen door de VN en deels door regionale militaire samenwerkingsverbanden zoals de EU.
33. Nederland stapt uit het project voor de ontwikkeling van de *Joint Strike Fighter*.
34. Nederland start een politiek en diplomatiek offensief voor de afschaffing van alle kernwapens. De kernwapens op ons grondgebied worden verwijderd. Nederland ijvert voor beëindiging van de kernwapentaak van de NAVO en toetreding tot het Non-Proliferatieverdrag door (vermoedelijke) kernwapenstaten die geen lid zijn.
35. Ons land leeft de wapenexportcode van de EU beter na en maakt zich sterk voor een internationaal verdrag tegen wapenhandel. Wapenhandel en -doorvoer in Nederland worden strikt aan banden gelegd.

### **Beter mondiaal bestuur**

36. Nederland zet zich in voor een hervorming van de Verenigde Naties, die de Veiligheidsraad besluitvaardiger en representatiever maakt en de positie van de secretaris-generaal versterkt.
37. Nederland pleit voor de oprichting van een sterke VN-organisatie voor Duurzame Ontwikkeling, die tegenwicht biedt aan de Wereldhandelsorganisatie (WTO). Tevens bepleit Nederland hervorming van de WTO, zodat duurzaamheid en eerlijke handel een groter gewicht krijgen.
38. Nederland bevordert dat de EU en de eurozone met één stem spreken in de wereld. Ons land streeft naar een gemeenschappelijke Europese zetel in de VN-Veiligheidsraad, het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank.

39. Nederland zet zich in voor een eerlijkere stemverdeling binnen de Wereldbank en het IMF, waarbij ontwikkelingslanden een veel zwaardere stem krijgen in de besluitvorming.
40. De ambassades en consulaten van de EU-landen worden zoveel mogelijk samengevoegd binnen de nieuwe Europese diplomatieke dienst. De geldigheidsduur van paspoorten wordt verlengd naar 10 jaar.

## Hoofdstuk 2. Groene economie

Duurzaam ondernemen is al lang geen modegril meer. In Europa trekt geen enkele energiebron zoveel investeringen aan als windmolens. In Nederland hebben groene bedrijven zich verenigd in De Groene Zaak, om een progressief geluid van werkgevers te laten horen. Steeds meer boeren gaan biologisch. Elke zakenman die verder denkt dan zijn eigen jaarbonus weet het: groen ondernemen heeft de toekomst.

Ook de Nederlandse burgers willen vooruit. Ze stappen massaal over op groene stroom. Ze plaatsen zonnepanelen op hun dak. Ze komen in actie tegen varkensflats. Het Brabantse burgerinitiatief 'Megastallen Nee' verzamelde tienduizenden handtekeningen. Het besef is er: een land dat werkt aan duurzaamheid en groen, werkt aan zijn geluk.

En wat doet de overheid? Die staat de bouw van vier nieuwe kolencentrales toe en investeert nauwelijks in groene energie. Zij laat de vee-industrie uitdijen en stuurt brieven naar Brussel om te klagen over dat lastige Europese natuurbeleid. De politiek laat vooruitziende ondernemers en consumenten in de steek.

GroenLinks kiest partij voor de vernieuwers. Zij zijn gebaat bij duidelijke milieuregels, want die helpen innovatieve bedrijven de markt te veroveren. Zo sturen we de economie in een groene richting. Zo scheppen we banen met toekomst.

Met schone technologie, uitmuntend onderwijs, toponderzoek en sterke groene bedrijven kan Nederland een voorsprong nemen in de wereldeconomie. We hebben een kans om de energie en de mobiliteit van de toekomst uit te vinden. De materialen die duurzaam en recyclebaar zijn. Gezond voedsel zonder de bijmaak van dierenleed of vervuiling. De watertechnologie die ontwikkelingslanden behoedt voor misoogsten en overstromingen. Financiële diensten die durfkapitaal voor investeringen aantrekken, in plaats van fliitskapitaal voor speculatie. Wetenschap, kunst en creatieve industrie vormen de ideeënmotor van deze innovatieve economie.

### Nieuwe energie

Groen is het meest belovende exportartikel in een wereld die linksom of rechtsom duurzamer wordt. Ook op korte termijn is groene politiek winstgevend. Energiebesparing verlaagt de stroom- en gasrekening, maakt ons minder afhankelijk van olie-import en schept nieuwe banen. Alleen al het isoleren van oude huizen levert jaren werk op voor tienduizenden bouwvakkers. De bewoners krijgen meer wooncomfort voor minder geld.

Vergroening van onze energie- en belastingpolitiek maakt ook hernieuwbare energie rendabel. Als investeringen sneller worden terugverdiend, kan Nederland uit de Europese achterhoede komen. Onze bedrijven kunnen koploper worden in windparken op zee, aardwarmte en echt duurzame biobrandstoffen. Burgers kunnen de macht van vuile energieproducenten doorbreken, door zelf stroom te gaan opwekken uit zon en wind. Duitsland laat zien wat het consequent bevorderen van grote en kleine initiatieven oplevert. Dat land verwacht al rond 2020 meer groene dan grijze stroom te produceren.

Ons klimaatbeleid is verknoopt met dat van onze burens. 20 Procent hernieuwbare energie in 2020 is een harde Europese afspraak. GroenLinks wil de landen van Europa ook letterlijk met elkaar verbinden. Een Europees netwerk van efficiënte hoogspanningskabels moet onze elektriciteitsvoorziening robuust maken. Dit supernet vangt de schommelingen in het aanbod van groene energie op. Als het op de Noordzee even niet waait, krijgen we zonnestroom uit Spanje, of zelfs uit de Sahara.

### Duurzame landbouw

Alleen al de zon biedt duizendmaal meer energie dan de mensheid nodig heeft. Met groene technologie kunnen we het fossiele tijdperk achter ons laten. Maar techniek lost

niet alle milieuproblemen op. We moeten ook kritisch naar ons gedrag kijken. Naar overdadige vleesconsumptie, bijvoorbeeld. Onze vee-industrie degradeert dieren tot machines, vervuult de natuur en vergroot het risico dat dierziekten zoals de Q-koorts op mensen worden overgedragen. Het veevoer slepen we aan van over de hele wereld. Tropisch bos wordt gekapt om soja te verbouwen voor onze varkens. Dat kan en moet anders. We hoeven niet allemaal vegetariër te worden, maar één vleesloze dag in de week maakt al verschil.

Bewuste consumenten verdienen een betere landbouw. Nog altijd subsidieert het Europese landbouwbeleid milieubederf en dierenleed. Overproductie scheidt boeren af met lage prijzen. GroenLinks wil dat Nederland voortrekker wordt van een nieuwe landbouwpolitiek. Een politiek die kwaliteit boven kwantiteit stelt en meer marktmacht geeft aan boeren. Zij moeten de handen ineen kunnen slaan, om een betere prijs te bedingen bij supermarktketens en de voedingsindustrie. Boeren verdienen ook een goede beloning voor hun diensten aan de samenleving, zoals natuurbeheer. Zo worden boeren partners bij een opknapbeurt van het landschap, die meer ruimte schept voor water en recreatie. Zo gaan onze landbouwers meebouwen aan een mooier Nederland.

## **Programmapunten**

### **Groen loont**

1. De nieuwe regering krijgt een minister van Duurzaamheid en Ruimte, die Milieu, Natuur, Energie, Landbouw, Visserij, Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening onder zich heeft. Deze minister stelt een agenda op voor efficiënt (her)gebruik van natuurlijke hulpbronnen.
2. De overheid ondersteunt op alle mogelijke manieren maatschappelijk verantwoord ondernemen. Zij gaat duurzaam inkopen en groen aanbesteden. Zij verleent snel vergunningen aan groene initiatieven van burgers en bedrijven.
3. De overheid richt een Groene Investeringsbank op, die gunstige kredieten beschikbaar stelt voor groene investeringen en duurzame woningbouw.
4. Kleine en nieuwe bedrijven krijgen meer kans op overheidsopdrachten, zodat zij (groene) innovaties sneller op de markt kunnen brengen.
5. Nederland maakt zich sterk voor strenge Europese voorschriften voor producten en productieprocessen, die aanzetten tot een zuinig gebruik van energie, water en grondstoffen. Bedrijven worden gestimuleerd om warmte, water en restproducten uit te wisselen voor hergebruik.
6. Nederland streeft naar 3 procent energiebesparing per jaar. Via kredietgaranties wordt het besparingspotentieel in de industrie benut.
7. Eigenaren van oude huizen krijgen een tegemoetkoming om de kosten van woningisolatie sneller terug te verdienen. Ook energiebedrijven en woningcorporaties investeren in woningisolatie. Huurders en huiseigenaren met lage inkomens krijgen daarbij voorrang, zodat zij als eersten kunnen profiteren van een lagere energierekening.
8. Er komt toezicht op de naleving van de energielabelplicht bij verkoop of verhuur van gebouwen.
9. Het Bouwbesluit mag de groene ambities van gemeenten niet in de weg staan; gemeenten mogen verdergaande duurzaamheidseisen stellen dan het Bouwbesluit voorschrijft.
10. Binnen 5 jaar wordt alle nieuwbouw minstens energieneutraal, te beginnen met alle nieuwe gebouwen van de rijksoverheid.
11. Er komt een statiegeldsysteem voor blikjes en kleine petflessen.

### **De vervuiler betaalt**

12. Alle subsidies die niet passen in een duurzame economie worden afgebouwd. Resterende subsidies worden, waar mogelijk, vervangen door overheidsgaranties en – kredieten.

13. Het belastingstelsel wordt vergroend, ook op provinciaal en gemeentelijk niveau. Bestaande milieubelastingen op verpakkingen, energie, afvalstoffen en brandstoffen worden verhoogd. De opbrengsten van deze belastingen worden gedeeltelijk gebruikt om de belasting op arbeid en de loonkosten voor met name laagbetaalde arbeid voor werkgevers te verlagen.
14. In 2020 is de Nederlandse uitstoot van broeikasgassen minstens 30 procent lager dan in 1990. Binnen de EU pleit de regering voor een reductiedoel van min 40 procent in 2020 en tenminste min 90 procent in 2050, alsmede voor een eerlijke lastenverdeling.
15. Nederland knokt voor verbetering van het Europese stelsel van handel in emissierechten: het veilen van alle emissierechten in plaats van gratis weggeven en een minimumprijs per ton broeikasgas die innovatie stimuleert.
16. Er komt een milieubelasting op de uitstoot van broeikasgassen in sectoren die niet onder de Europese emissiehandel vallen. Deze belasting stimuleert ondernemers om in groene innovatie te investeren.
17. Grootverbruikers gaan, net als consumenten, een energieheffing betalen.
18. Er komt een strenge CO<sub>2</sub>-norm voor nieuwe energiecentrales, die de bouw van kolencentrales verhindert. Bestaande kolencentrales gaan een kolenbelasting betalen, zolang de Europese emissierechten te goedkoop zijn.
19. Nederland kiest voor aardgas, de minst vervuilende fossiele brandstof, zolang de overgang naar een duurzame energievoorziening nog niet is voltooid. De regering pleit in EU-verband voor een gemeenschappelijke energiepolitiek om de Europese gasvoorziening zeker te stellen.
20. Opslag van CO<sub>2</sub> wordt door elektriciteitsproducenten zelf betaald. Experimenten vinden niet plaats onder bewoond gebied. Er wordt rekening gehouden met de gevolgen voor kwetsbare natuurgebieden.
21. De kerncentrale in Borssele wordt gesloten. Er komen geen nieuwe kerncentrales voor energieopwekking.

### **Nieuwe energie**

22. Er komt een Deltawet nieuwe energie. Die zorgt voor voldoende bestuurskracht en middelen om het doel van 20 procent hernieuwbare energie in 2020 te halen. Zowel voor groene stroom als voor duurzame energie ten behoeve van verwarming komt er een specifiek doel van 35 procent in 2020.
23. Zelf opwekken van energie door burgers, bedrijven, lokale en regionale overheden wordt krachtig bevorderd. Nederland voert het Duitse *feed-in* systeem in, zodat burgers en bedrijven die groene stroom produceren daarvoor altijd een garantieprijs ontvangen. Bureaucratische obstakels verdwijnen.
24. Energiebedrijven worden verplicht een jaar op jaar toenemend aandeel duurzame energie te produceren.
25. De overheid selecteert en regelt voldoende locaties voor windmolens op het land en geeft concessies uit aan uitbaters. De inkomsten worden opnieuw geïnvesteerd in groene energie.
26. Er komt een spoedwet voor wind op zee, gericht op 10.000 megawatt Noordzeestroom in 2020. Geplande investeringen voor de komende 10 jaar worden naar voren gehaald.
27. Er komt snel een 'stopcontact op zee', dat windstroom van de Noordzee afvoert en verdeelt. Nederland ijvert binnen de EU voor een ondergronds en onderzees supernet van hoogspanningskabels op gelijkstroom, dat de belangrijkste aanbod- en vraaglocaties van groene stroom met elkaar verbindt.
28. Nederland zet zich in voor bindende Europese duurzaamheidseisen voor alle vormen van bio-energie. Bij biobrandstoffen worden de effecten op het landgebruik meegewogen, zodat de teelt ervan niet ten koste gaat van natuur, voedselvoorziening en inheemse volkeren.

### **Duurzame landbouw**

29. Boeren krijgen meer mogelijkheden om een deel van hun inkomen te verdienen met

- de ontwikkeling van (agrarische) natuur, recreatie, dienstverlening en zorg.
30. De overheid bevordert duurzame innovaties op het platteland, zoals biologische landbouw, energieleverende kassen en regionale afzetcoöperaties.
  31. De overheid bevordert het herstel van de band tussen stad en platteland en tussen boer en burger, onder andere via boerencoöperaties rond stedelijke gebieden en door educatie over gezondheid en voedsel.
  32. Nederland dringt de vervuiling van bodem, water en lucht door grootschalige landbouw terug; de veestapel wordt verkleind.
  33. Het gebruik van (preventieve) antibiotica in de veehouderij wordt fors teruggedrongen, om het ontstaan van resistente bacteriestammen tegen te gaan.
  34. Voor vlees gaat het hoge btw-tarief gelden.
  35. Nederland bepleit in Europees verband dat plantaardige producten uit de biologische landbouw worden vrijgesteld van btw.
  36. Nederland ijvert voor een ingrijpende herziening van het EU-landbouwbeleid, waarbij:
    - a) mondiale en regionale voedselzekerheid, bescherming van natuurlijke hulpbronnen, eerlijke handel met ontwikkelingslanden en een redelijk inkomen voor boeren voorop staan;
    - b) exportsubsidies onmiddellijk worden afgeschaft en structurele overschotten worden tegengegaan;
    - c) biologische en diervriendelijke landbouw krachtig wordt bevorderd;
    - d) subsidies worden omgevormd tot betalingen voor de groene en blauwe diensten die boeren en andere grondbeheerders leveren aan de samenleving;
    - e) het EU-mededingingsbeleid zodanig wordt aangepast dat boeren meer marktmacht krijgen ten opzichte van voedselverwerkers en supermarkten.
  37. Voor genetische modificatie geldt het voorzorgsprincipe, ter bescherming van het milieu en de gezondheid. Genetische modificatie wordt in de Nederlandse landbouw niet toegepast, zolang de veiligheid voor mens en natuur niet is gegarandeerd. Telers van gengewassen en toeleveranciers worden volledig aansprakelijk voor (milieu)schade.
  38. Nederland pleit binnen de EU voor betere etikettering van gentech-producten.
  39. Nederland verzet zich tegen het verlenen van octrooien op genen en levende organismen.
  40. De overheidssteun voor landbouwonderzoek richt zich met name op een duurzamer gebruik van water, voedingsstoffen, energie en grond, alsmede op de verhoging van de ziekteresistentie van gewassen en dieren.

### **Nederlandse natuur**

41. Om de milieuvoorwaarden voor gezonde natuur te scheppen en de biodiversiteit te vergroten, worden vermessing, verdroging, stikstofuitstoot en slechte waterkwaliteit volgens EU-richtlijnen aangepakt. Nederland spant zich in Europees verband in voor optimaal herstel van de biodiversiteit, door behoud van de EU-natuurrichtlijnen, zoals de vogel- en habitatrichtlijnen, en door bescherming van de Natura 2000-gebieden.
42. De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) wordt in 2018 voltooid. Ook de bescherming van de Natura 2000-gebieden komt zonder verdere vertraging tot stand. Daarvoor komt meer geld beschikbaar. Om de verwerving van gronden voor de EHS te versnellen wordt tijdig een passend bod uitgebracht en worden zo nodig onteigeningsprocedures gestart om de laatste gronden te verwerven. Ook natuurwaarden buiten de EHS krijgen voldoende bescherming.
43. In de grotere natuurgebieden worden zo veel mogelijk natuurlijke processen nagestreefd, door onder meer de jacht te verminderen en te stoppen met bijvoeren.
44. Agrarisch natuurbeheer krijgt een plaats binnen de EHS wanneer dit reële winst voor de natuur oplevert. Als dat geld uitspaart, wordt dit besteed aan natuurdoelen.
45. Er komen weidevogelkerngebieden, waar voor de boerenbedrijven de zorg voor broedende weidevogels belangrijker is dan veeteelt.
46. In het wild levende dieren worden in principe met rust gelaten. Als dieren belangrijke schade veroorzaken of een bedreiging vormen voor de volksgezondheid of veiligheid, wordt alleen bij uiterste noodzaak en als er geen alternatieven zijn het doden van een

deel van deze dieren toegestaan. Deze beheersjacht wordt streng gecontroleerd. Er wordt meer geïnvesteerd in diervriendelijke methoden voor schadebestrijding, zoals bij muskusratten.

47. De regering werkt samen met maatschappelijke organisaties aan een opknopbeurt voor het landschap, gericht op herstel van kenmerkende cultuurlandschappen door aanleg van heggen, houtwallen en akkerranden.
48. In natuurgebieden als de Noordzee, de Waddenzee, de Zuid-Hollandse en Zeeuwse Delta en De Peel is geen plaats voor schadelijke economische activiteiten als gasboring en landaanwinning.
49. Nederland draagt bij aan voldoende zeesreservaten in de Noordzee, zodat de visstand zich kan herstellen.
50. Nederland bepleit de stapsgewijze invoering van het 'nee tenzij'-principe in het Europese visserijbeleid: commerciële vangst wordt alleen nog toegestaan als het ecosysteem gezond is en uitsluitend de natuurlijke aanwas aan vis wordt weggevangen.
51. Door betere visserijmethoden wordt bijvangst zoveel mogelijk voorkomen. De resterende bijvangst wordt aan wal gebracht en verwerkt.

### **Dieren hebben rechten**

52. Dieren hebben een eigen intrinsieke waarde. Derhalve hebben zij recht op een respectvolle behandeling en moet met hun belangen zorgvuldig rekening worden gehouden. Dierenrechten worden opgenomen in de Grondwet en in een bindend Europees handvest.
53. De vee-industrie wordt stapsgewijs afgebouwd. Landbouwdieren gaan weer buiten scharrelen, grazen en wroeten.
54. Er komt een verbod op het houden van nertsen en andere pelsdieren ter verkrijging van hun pels. Nederland streeft in Europees verband naar een volledig verbod op handel in en import van bontproducten.
55. Landbouwdieren worden ingeënt tegen ziektes als vogelgriep en MKZ, zodat grootschalig doden achterwege kan blijven.
56. Veetransporten worden aan banden gelegd. Slachtvee mag niet langer dan 4 uur worden vervoerd.
57. Er komt een verbod op dieronvriendelijke ingrepen, zoals het castreren van biggen.
58. Nederland zet zich in voor een Europees (import)verbod op zeer dieronvriendelijke producten zoals *foie gras*.
59. Het doden van overwinterende ganzen wordt alleen toegestaan als alle alternatieven zijn uitgeput.
60. Voor beroepsvissers en viskwekers worden methoden voorgeschreven waarbij vissen niet of nauwelijks lijden.
61. Dierproeven worden uitgefaseerd. Als eerste stap worden dergelijke proeven alleen nog toegestaan als dat de enige manier is om substantiële verbetering van de volksgezondheid te bereiken. De transparantie rond de methoden en resultaten van dierproeven wordt vergroot. Er komt meer geld voor alternatieve testmethoden.
62. Er komen welzijns- en gezondheidsvoorschriften voor de handel in huisdieren. Nederland streeft, ook in Europees verband, naar een verbod op de invoer van exotische dieren.
63. Fokken van huisdieren op kenmerken die het welzijn van een dierenras bedreigen wordt verboden. Er komt een beperkte lijst van alle diersoorten die als huisdier mogen worden gehouden.
64. Er komt een certificering voor dierenasielen en opvangcentra. Dierenwelzijn is daarbij een belangrijk criterium.
65. Vermaak en sport met dieren waarbij aantoonbaar is dat het welzijn van dieren ernstig wordt geschaad, worden verboden. Er komt een wettelijk verbod op het gebruik van wilde dieren in circussen.

### **Bewust consumeren en produceren**

66. Er komt een Wet openbaarheid van productie en ketens. Deze geeft consumenten

recht op informatie over de naleving van internationale normen op het gebied van mensenrechten, milieu en arbeid door bedrijven en hun toeleveranciers, ook buiten Nederland, alsmede over de milieubelasting van producten en diensten.

67. Nederlandse multinationals worden aansprakelijk gesteld voor overtredingen van internationaal erkende normen door hun buitenlandse dochters en toeleveranciers. Nederland zet zich in voor nieuwe, bindende internationale normen voor de bescherming van biodiversiteit en dierenwelzijn.
68. Grote bedrijven worden verplicht een jaarlijkse rapportage op te stellen over hun prestaties op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen en milieu.
69. Overheden verlangen van elk bedrijf dat in aanmerking wil komen voor overheidssteun of –aanbestedingen dat het aantoonbaar voldoet aan internationaal erkende normen.
70. Bij inkopen en aanbesteden geven overheden het goede voorbeeld, door te kiezen voor producten met keurmerken als *Fairtrade*, *Forest Stewardship Council*, *Marine Stewardship Council* en *EKO* of met betrouwbare certificeringssystemen.
71. De overheid stelt eisen aan banken waarmee zij zaken doet. Deze dienen wat betreft duurzaamheid te behoren tot de best presterende in de bancaire sector.
72. De overheid geeft meer voorlichting over de schadelijke milieu-effecten van het eten van vlees.

## Hoofdstuk 3. Werk voor iedereen

Een woningcorporatie die werkloze bouwvakkers in dienst neemt als klusjesman, een supermarkt waar mensen met een verstandelijke beperking vakken vullen en boodschappen inpakken en een bijstandsmoeder die als zelfstandig belastingadviseur aan de slag gaat. Er zijn allerlei nieuwe vormen van dienstverlening te bedenken, maar dat werk moet ook lonen. Daarvoor moeten we de belastingen op arbeid verlagen en beginnende zelfstandigen meer zekerheid bieden. Dan kan de diensteneconomie een banenmotor worden.

Door de crisis zijn veel mensen hun werk en bestaanszekerheid kwijtgeraakt. Of ze vinden geen werk: de jeugdwerkloosheid loopt op. Behoud van werk en het scheppen van nieuwe banen moeten daarom topprioriteit krijgen. GroenLinks wil een economie waarin iedereen kan meedoen. Geen arbeidsmarkt die tweedeling zaait tussen mensen met een vaste baan en mensen met tijdelijk werk, tussen hoog- en laagopgeleiden.

Zo'n arbeidsmarkt vraagt om een nieuw Sociaal Akkoord. GroenLinks wil samen met vakbonden en werkgevers de stap zetten van een schrale verzorgingsstaat naar een activerende participatiestaat. Waar ieder mens zich kan ontwikkelen en een zelfstandig, zeker en ontspannen bestaan kan opbouwen. Dat is ook in het belang van de samenleving als geheel. Wanneer straks steeds meer mensen met hun welverdiende pensioen gaan, hebben we iedereen nodig.

### **Een eerlijke en moderne arbeidsmarkt**

Er zijn mensen die staan te springen om meer flexibiliteit in hun werk. Neem de treinmachinist die de zorg voor zijn kinderen wil combineren met de verplichtingen van zijn spoorboekje. Of de secretaresse die minder wil werken voor haar baas zodat ze meer tijd kan steken in haar eigen webwinkel. GroenLinks wil dat werknemers meer zeggenschap krijgen over waar en wanneer ze werken en hoe ze hun werk inrichten. Met loopbanen die meebewegen met de levensloop hoeven mensen niet te pieken in hun carrière wanneer de kinderen klein zijn. Op een moderne arbeidsmarkt is de relatie tussen werkgever en werknemer gebaseerd op vertrouwen en resultaat in plaats van op wantrouwen en aanwezigheid.

Er zijn ook mensen die onzekere posities hebben op de arbeidsmarkt. Uitgerekend zij vangen de klappen op van de economische crisis: uitzendkrachten, freelancers, flexwerkers en zelfstandigen zonder personeel. Zij verdienen meer zekerheid en een betere sociale bescherming. Sommige mensen komen helemaal niet aan de bak. Te veel lager opgeleiden, jongeren, mensen met een handicap, minder gezonde mensen en ouderen worden buiten het arbeidsproces gehouden en afhankelijk gemaakt van minimale uitkeringen. Nog steeds zijn drie op de vijf vrouwen niet economisch zelfstandig. Ook zij moeten kunnen werken. Voor bedrijven moet het daarom gemakkelijker worden om mensen die minder kansen hebben een baan aan te bieden. Door de werkgeverslasten te verlagen kunnen meer mensen worden aangenomen.

Op een eerlijke en moderne arbeidsmarkt moet iedereen een leven lang kunnen leren. GroenLinks is enthousiast over nieuwe ontwikkelcontracten en ontwikkelcao's: afspraken over scholing tussen werkgever en werknemer. Daarmee krijgen mensen de kans om naast het werk een opleiding te volgen en vaardigheden op te doen die verder reiken dan hun huidige baan. Ook mensen die hun hele leven zijn aangewezen op laagbetaald werk verdienen perspectief, door afspraken over waardering en kwaliteit van het werk.

Om ervoor te zorgen dat iedere werkende gelijk wordt behandeld, wil GroenLinks de huidige ontslagvergoedingen voor enkelen omzetten naar scholingsrechten voor allen. Bedrijven moeten mensen niet op straat zetten, maar van werk naar werk begeleiden. Het ontslaan van mensen die nog helemaal geen perspectief hebben op ander werk moet worden ontmoedigd. Werkgevers die vaak werknemers ontslaan, dienen daarom extra te

betalen voor de werkloosheidsuitkering.

### **Nieuwe sociale zekerheid**

Iedereen heeft recht op werkzekerheid. GroenLinks geeft mensen die langer dan een jaar werkloos zijn recht op een participatiecontract met de gemeente. De vergoeding hiervoor is het wettelijk minimumloon. De inhoud van het contract kan zeer verschillend zijn. Mensen voor wie werk snel in het verschiet ligt, krijgen een stevige sollicitatieplicht. Met persoonsgebonden re-integratiebudgetten kunnen mensen zelf nieuw werk vinden. Wie met scholing verder kan komen of mantelzorg geeft, krijgt daarvoor de ruimte. Voor wie betaald werk niet haalbaar is, kan beschermd werk of vrijwilligerswerk een goede invulling zijn. Ook een gesubsidieerde baan is een optie, al dan niet als opstap naar een reguliere baan. In alle gevallen is het uitgangspunt dat tegenover geld van de gemeenschap, een plicht tot participatie staat. Uiteraard naar vermogen.

Geen moderne arbeidsmarkt zonder goede sociale zekerheid en voldoende inkomen. Maar in bijna een derde van de eenoudergezinnen groeien kleine kinderen op in armoede. Ook migranten en alleenstaanden leven vaak van een zeer laag inkomen. In de laatste paar jaar is de armoede in Nederland zelfs weer toegenomen. Daarom kiest GroenLinks voor hervormingen. Ouders met weinig inkomen krijgen meer kinderbijslag. Mensen die hard werken en weinig verdienen gaan minder belasting betalen. Als mensen pech hebben en volledig arbeidsongeschikt raken, is een goede uitkering vanzelfsprekend. Maar mensen die geheel of gedeeltelijk worden goedgekeurd, krijgen een gepaste baan aangeboden. De vraag is wat je nog wel kan, niet wat je niet kan.

GroenLinks versterkt de solidariteit tussen generaties door de ouderdagsvoorzieningen te moderniseren. Ouderen die over een goed inkomen beschikken gaan op termijn ook AOW-premie betalen. De leeftijd waarop je met pensioen gaat wordt afhankelijk van het aantal jaren dat je hebt gewerkt. Door de AOW te koppelen aan het arbeidsverleden, wordt het pensioenstelsel rechtvaardiger. Mensen die vroeg zijn begonnen met werken, vaak in een zwaar beroep, kunnen voor hun 65ste met pensioen. Mensen die lang studeren en later op de arbeidsmarkt komen, werken door tot ná hun 65ste. Daarmee blijft de AOW ook in de toekomst betaalbaar.

### **Programmapunten**

#### **Een eerlijke en moderne arbeidsmarkt**

1. De overheid dringt aan op een Sociaal Akkoord voor een nieuwe arbeidsmarkt. De kosten van werkloosheid worden meer bij de werkgever gelegd via premiedifferentiatie. Er worden harde afspraken gemaakt over voldoende scholingsbudgetten en stageplekken, het in dienst nemen van mensen die meer risico's met zich meebrengen en het voorkomen van werkloosheid door mensen te begeleiden van werk naar werk.
2. Het behoud en het scheppen van banen heeft topprioriteit. De belastingen op arbeid en de loonkosten voor met name laagbetaalde arbeid voor werkgevers worden verlaagd.
3. Werken tegen een laag loon moet financieel meer opleveren. Dat zorgt ervoor dat economische zelfstandigheid eerder mogelijk wordt met een deeltijdbaan en laag loon.
4. De leeftijd waarop iemand recht krijgt op het wettelijk minimumloon wordt verlaagd van 23 naar 21 jaar.
5. De ontslagbescherming voor mensen met tijdelijk werk wordt verbeterd. Er komt een eenduidig ontslagrecht met korte procedures. De ontslagbescherming voor zieke en gedeeltelijk arbeidsgeschikte werknemers wordt versterkt.
6. Langdurige werkloosheid wordt voorkomen door werknemers van werk naar werk te begeleiden. De werkloosheidsuitkering (WW) wordt verhoogd naar 90 procent van het laatstverdiende loon in het eerste half jaar en bedraagt 80 procent in het tweede half

- jaar. De maximale WW-duur is een jaar en het dagloon wordt gemaximeerd op een modaal salaris. Flexwerkers krijgen sneller toegang tot de WW.
7. Alle werknemers krijgen een individueel scholingsbudget. Deze scholingsrechten worden door werkgevers gefinancierd en fiscaal gestimuleerd. De levensloopregeling en de spaarloonregeling gaan erin op. Dat geldt ook voor de bestaande ontslagvergoedingen en de doorwerkbonus. Als werknemers van hun werkgever onvoldoende mogelijkheden voor scholing hebben gekregen, krijgen zij bij ontslag recht op een vergoeding. Die moeten zij aan scholing besteden dan wel aanwenden als bedrijfskapitaal indien zij kiezen voor zelfstandig ondernemerschap.
  8. Werkgevers en vakbonden gaan serieus werk maken van kwaliteit van laagbetaald werk, scholing, loopbaanontwikkeling en langer doorwerken. Alleen ontwikkelcao's die harde afspraken bevatten over levensloopbewust personeelsbeleid worden in de toekomst nog algemeen verbindend verklaard.
  9. Er komen verplichte quota voor het aantal gedeeltelijk arbeidsgehandicapten dat werkgevers (uitgezonderd kleine bedrijfjes en organisaties) in dienst moeten hebben. Het in dienst nemen van gedeeltelijk arbeidsgehandicapten wordt meer gestimuleerd en gefaciliteerd. Bekendheid van bestaande regelingen met dit doel wordt bij werkgevers vergroot.
  10. De zeggenschap van werknemers over werktijden en thuiswerken wordt, waar mogelijk, vergroot met een wettelijk recht op thuiswerken.
  11. Arbeid en zorg worden eerlijker verdeeld tussen mannen en vrouwen. Financiële voordelen voor kostwinnersgezinnen in de belastingen en de sociale zekerheid worden afgeschaft. Er komt een uitbreiding van het kraamverlof voor partners van 2 dagen naar 2 weken, een betere betaling van het ouderschapsverlof en een uitgebreider betaald zorgverlof.
  12. Ouders hebben recht op kinderopvangtoeslag voor het aantal uren dat zij participeren plus reistijd. Het is aan hen om te kiezen voor gastouderopvang, crèche of buitenschoolse opvang. Kinderopvang blijft toegankelijk voor lage inkomens. Zo nodig wordt de ouderbijdrage voor hogere inkomens verhoogd. De wachtlijsten worden weggewerkt, de kwaliteit van de kinderopvang wordt verbeterd en de openingstijden worden verruimd. Scholen bieden allemaal een dagarrangement voor kinderen met allerlei activiteiten, voldoende beweging, gezond eten en professionele leiding.
  13. Nederland zet zich in voor een toekomstbestendig sociaal Europa. Daarom pleit de regering voor bindende Europese afspraken over:
    - a) verhoging van de arbeidsparticipatie van vrouwen, ouderen, etnische minderheden, mensen met een handicap of chronische ziekte en niet-studerende jongeren;
    - b) het onder curatele stellen van landen die door falend beleid de stabiliteit van de euro in gevaar brengen;
    - c) een doorlopend armoedebestrijdingsprogramma, waarvan allereerst de armsten in alle EU-lidstaten profijt hebben. Dit zal regelmatig worden getoetst;
    - d) het wegnemen van barrières voor werken, wonen en studeren in een ander EU-land, ook voor migranten met een permanente verblijfsvergunning;
    - e) een gezamenlijk beleid voor arbeidsmigratie, dat migranten van buiten de EU de kans geeft te werken in sectoren die handen en hoofden tekort komen, dat uitbuiting bestraft en arbeidsmobiliteit bevordert;
    - f) het stellen van redelijke eisen bij aanbestedingen door overheden, zodat ook kleinere bedrijven een eerlijke kans krijgen om overheidsopdrachten uit te voeren.
  14. Om gelijke beoordeling en doorstroming van mannen en vrouwen te bevorderen, dient de top van beursgenoteerde bedrijven en (semi)publieke instellingen voor ten minste 30 procent uit vrouwen te bestaan. Dit vereist quota.
  15. De overheid voert een actief voorkeursbeleid om de vertegenwoordiging van etnische minderheden in publieke topfuncties te versterken en maakt hierover ook afspraken met het bedrijfsleven.
  16. De zeggenschap van werknemers wordt versterkt. Minimaal een derde van de leden van Raden van Commissarissen (RvC) wordt eens per 4 jaar gekozen door de werknemers. RvC-leden kunnen maximaal 10 jaar aanblijven. Het maximaal aantal

RvC-lidmaatschappen bedraagt 5 per persoon. De positie van de ondernemingsraad (OR) moet verder worden versterkt door onder andere de OR instemmingsrecht te geven over alle arbeidsvoorwaardelijke regelingen (tenzij deze in een cao zijn geregeld), adviesrecht over belangrijke investeringsbeslissingen, belangrijke beleidsreserves en de bestemming van de winst en een verzwaard adviesrecht bij benoeming en ontslag van de bestuurder. In goede ondernemingen lopen de beloning voor de gewone werknemer en salariëring van de bestuurder aan de top niet uit elkaar. Werknemers en bestuurders maken samen het bedrijf. Bij winst komt iedereen een deel toe.

### **Nieuwe sociale zekerheid**

17. Armoede komt hard aan, zeker bij kinderen. Armoede wordt teruggedrongen door de arbeidsparticipatie van alleenstaande ouders en laagopgeleide vrouwen te stimuleren. Gemeenten moeten met maatwerk zorgen voor voldoende mogelijkheden voor deeltijdwerk en kinderopvang. De kinderbijslag wordt inkomensafhankelijk, zodat de overheidssubsidie terecht komt waar deze het hardste nodig is.
18. Het aantal mensen met problematische schulden wordt fors teruggedrongen door toegankelijke schuldhulpverlening en preventie. Er komt een reclameverbod voor consumptief krediet. Daarnaast gaan aanbieders van kredieten verplicht meebetalen aan schuldhulpverlening. Iedereen die schuldhulpverlening nodig heeft, krijgt deze uiterlijk binnen een periode van 4 weken.
19. Er komt een Wet investeren in mensen (WIM) die de Wet werk en bijstand (WWB), Wet investeren jongeren (WIJ), Wajong en delen van de Wet sociale werkvoorziening (WSW) bundelt tot een nieuwe regeling waarin participatie centraal staat. Kern van de WIM is dat iedereen die langer dan een jaar werkloos is en geen WW meer krijgt, een participatiecontract afsluit met de gemeente, tegen een vergoeding van ten minste het wettelijk minimumloon, zonder vermogens- of partnertoets. Gemeenten krijgen de ruimte om individuele afspraken te maken over bijvoorbeeld scholing, begeleiding naar werk, aangepast werk, vrijwilligerswerk, mantelzorg of zorg voor chronisch zieke kinderen of kinderen met een handicap. Wat mensen kunnen staat centraal. Tegenover geld van de gemeenschap staat in alle gevallen een plicht tot participatie naar vermogen. Gemeenten zijn verplicht een Ombudsman WIM aan te stellen, zodat iedere burger tot zijn recht komt.
20. De verzekering tegen gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid (WIA/WGA) wordt verbeterd via aanpassing van het Schattingsbesluit, zodat recht wordt gedaan aan serieuze gezondheidsproblemen.
21. Er komt een sociale en flexibele AOW. Participatie wordt het uitgangspunt. Het huidige woonlandbeginsel van 50 jaar wordt vervangen door een participatiebeginsel van 45 jaar. Laagopgeleiden die vroeg beginnen met werken en vaak in een zwaar beroep, kunnen hierdoor eerder met AOW dan hoogopgeleiden die later beginnen met werken. Iedereen die 45 jaar in de Nederlandse samenleving heeft geparticipeerd heeft recht op een volledige AOW-uitkering. Je bouwt AOW-rechten op wanneer:
  - a) je ouder bent dan 18 jaar en meer dan 50 procent van het wettelijk minimumloon verdient. Als je minder verdient, bouw je naar rato op. Als je studeert aan een instelling voor hoger onderwijs, bouw je geen AOW op;
  - b) je gebruik maakt van een publieke verlofregeling, werkloosheidsregeling, arbeidsongeschiktheidsregeling, de Wet investeren in mensen (WIM) of de startersaftrek;
  - c) je zorgt voor kinderen tot 5 jaar of mantelzorg verleent. Deze zorgjaren tellen conform de WW voor de helft mee.Tegenover het recht op AOW staat een plicht tot participatie. Wie door overmacht – arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, intensieve zorgtaken – niet kan participeren, bouwt volledige AOW op. Wie niet wil participeren, omdat hij of zij over voldoende vermogen of andere inkomensbronnen beschikt, bouwt geen gratis AOW meer op. Uiteraard kan diegene zich wel tegen betaling vrijwillig voor een volledige AOW blijven verzekeren. De nieuwe AOW gaat in na 45 jaar werken of bij het 67e levensjaar. Mensen die op hun 67e niet voldoende AOW en aanvullend pensioen

hebben opgebouwd, worden aangevuld tot het bestaansminimum. Hierbij geldt de vermogens- en partnertoets. De nieuwe AOW geldt alleen voor de jongere generaties, voor mensen die na 1972 zijn geboren. Dat sluit aan bij het streven naar economische zelfstandigheid dat sinds 1990 het uitgangspunt van het overheidsbeleid is geweest voor deze generatie. AOW-rechten die onder het oude systeem zijn opgebouwd worden omgerekend naar een fictief arbeidsverleden en tellen mee voor de nieuwe AOW. Er komt een regeling voor mensen die laagbetaald en zwaar werk verrichten maar, doordat ze een deel van hun leven buiten Nederland hebben gewoond, nooit een Nederlands arbeidsverleden van 45 jaar hebben kunnen opbouwen.

22. Ouderen met een goed inkomen gaan op korte termijn meebetalen aan de AOW. Ouderen met een karig pensioen worden hierbij ontzien en krijgen extra inkomensondersteuning.
23. Het pensioenstelsel wordt gemoderniseerd:
  - a) Pensioenregelingen worden flexibeler, met meer ruimte om sneller pensioen op te bouwen aan het begin van de loopbaan.
  - b) Pensioenfondsen worden gestimuleerd om de toevertrouwde gelden maatschappelijk verantwoord te beleggen.
  - c) Diversiteit in de besturen van pensioenfondsen wordt gestimuleerd. Daarbij is het vooral nodig om de positie van jongeren te versterken.
  - d) Het fiscale kader voor pensioenopbouw wordt versoepeld en de pensioengrondslag wordt gemaximeerd op een inkomen van anderhalf maal modaal.
24. De positie van zelfstandigen en hun toegang tot de sociale zekerheid wordt verbeterd:
  - a) Zelfstandigen krijgen toegang tot bedrijfstakpensioenfondsen.
  - b) Het uren criterium voor zelfstandigen wordt afgeschaft en vervangen door een inkomenscriterium. Hiermee wordt deeltijdondernemerschap gestimuleerd.
  - c) Zelfstandigen krijgen recht op een ruimere scholingsaftrek.
  - d) Zelfstandigen kunnen indien nodig een beroep doen op de Wet investeren in mensen (WIM), zonder dat zij eerst hun pensioensvoorziening hoeven aan te spreken en op te souperen.
25. Bij het erfrechttaarif dient de achterstelling in fiscaal opzicht van alleenstaanden te worden teruggebracht op een budgettair neutrale manier.
25. Er komt een actieve voorlichtingscampagne over de rechten van mensen zonder geldige verblijfspapieren op basisvoorzieningen, zoals medische zorg, toegang tot opvang en het recht van hun kinderen op onderwijs, voor professionals die in de desbetreffende sectoren werken en voor belangenbehartigers die met ongedocumenteerden werken.

## Hoofdstuk 4. Meer onderwijs

Weekendscholen voor achterstandsleerlingen, studenten die risicoleerlingen onder hun hoede nemen en ouders die samenwerken om zwarte en witte scholen te mengen. Het zijn particuliere initiatieven die volop steun verdienen, maar er is meer nodig om te garanderen dat ieder kind in Nederland dezelfde kansen op goed onderwijs krijgt. Alle kinderen – onafhankelijk van hun ouders' opleidingsniveau, inkomen of achternaam – moeten hun talenten kunnen ontwikkelen.

GroenLinks kiest ervoor om in deze financieel zware tijden miljarden extra te investeren in het onderwijs. Juist nu, juist daar. Om sterk uit de crisis te komen, moeten we het onderwijs verbeteren. Het is de basis van de kenniseconomie die Nederland wil zijn en investeringen in het onderwijs betalen zich altijd terug. Maar scholen zijn meer dan leveranciers van arbeidskrachten. Ze zijn ook de plek waar kinderen worden gevormd tot vrije en actieve burgers. Waar hun talenten tot bloei kunnen komen. En waar ze worden toegerust om een zelfstandig bestaan op te bouwen.

Extra investeringen zijn nodig, vooral in het basisonderwijs en (voorbereidend) beroepsonderwijs. Door gebrek aan individuele aandacht kunnen veel kinderen uit arme en migrantengezinnen hun taal- en leerachterstand nooit meer inhalen. Ook slimmeriken en bollebozen worden onvoldoende uitgedaagd. De meeste kinderen komen prima door de schooltijd heen. Maar de 40 duizend jongeren die jaarlijks zonder diploma het onderwijs verlaten, gaan een onzekere toekomst tegemoet.

### **Geld naar de klas**

Leerkrachten spelen een centrale rol in het leven van kinderen. Leraren die met hart en ziel hun werk doen, geven kinderen kansen die ze thuis soms niet krijgen. Maar het valt niet mee om steeds weer vol passie voor de klas te staan. Zeker niet als je overbelast bent. Om het onderwijsvak aantrekkelijker te maken moet de werkdruk omlaag. Extra ondersteunend personeel of kleinere klassen moeten ervoor zorgen dat leraren alle kinderen voldoende aandacht kunnen geven. Dat uitblinkers meer kunnen doen en er extra begeleiding is voor leerlingen die dat nodig hebben. En dat er voor de leraren zelf meer tijd vrijkomt voor regelmatige bijscholing en het ontwikkelen van lessen.

Om dit te bereiken is extra geld nodig op de onderwijsbegroting. Tegelijkertijd kan ook het huidige budget beter worden besteed. Te veel geld wordt uitgegeven aan managers, topsalarissen van bestuurders en prestigeprojecten of blijft hangen in de reserves van de scholen. Ook dat geld moet naar de klas.

GroenLinks wil dat peuters op elke basisschool terechtkunnen voor een voorschools programma. Daar leren ze spelenderwijs nieuwe woorden, zodat ze met een rijke woordenschat kunnen beginnen aan de basisschool.

De organisatie van scholen raakt niet alleen de leerlingen, maar ook hun ouders. Als thuis lunchen de norm is en de naschoolse opvang een stressvol gesleep met kinderen, zullen veel ouders minder werken dan ze eigenlijk willen. Dat is ongewenst. Basisscholen moeten daarom brede scholen worden, met ruime openingstijden en een breed aanbod van muziek-, sport- en ontspanningsmogelijkheden. De School in Zandvoort is een mooi voorbeeld. Deze basisschool is de hele dag open, het hele jaar door en kinderen leren er in hun eigen tempo. Zulke initiatieven verdienen extra aanmoediging.

### **Beroepsonderwijs verdient meer**

Van alle jongeren gaat 60 procent naar het beroepsonderwijs. Het zijn de timmerlieden, verzorgenden, secretaresses en elektromonteurs van de toekomst. Het zijn de mensen die het kortst profiteren van ons publiek gefinancierde onderwijssysteem en zelfs die beperkte onderwijsjaren worden niet maximaal benut.

Vmbo- en mbo-scholen zijn al jaren ondergeschoven kindjes. Het gemiddelde opleidingsniveau van de leraren daalt, net als het percentage onderwijzend personeel op het totaal. Het gevolg is dat steeds meer lessen worden gegeven door instructeurs en praktijkbegeleiders die lang niet altijd een onderwijsbevoegdheid hebben. En het kan zomaar gebeuren dat een leraar die is opgeleid om techniekles te geven er Engels en wiskunde bij doet. Dat komt de onderwijskwaliteit niet altijd ten goede. Bovendien geldt ook op het vmbo en mbo dat leerlingen te weinig persoonlijke begeleiding krijgen. De economische crisis zorgt daarbij voor een tekort aan stageplaatsen en leerwerkplekken, waardoor afronding van de opleiding wordt bemoeilijkt.

Naast het basisonderwijs, geeft GroenLinks de komende jaren daarom prioriteit aan investeringen in het vmbo en het mbo: voor meer en beter toegeruste leraren, met voldoende tijd voor hun leerlingen. Dat is de beste manier om perspectief te geven aan onze jongeren en om tienduizenden drop-outs te voorkomen.

### **Kennisland**

Nederland wil een van beste kenniseconomieën in de wereld worden. Dat kan alleen als toponderwijs net zo belangrijk wordt als toponderzoek. Het is daarom onbegrijpelijk dat bij een derde van alle studies aan hogescholen en universiteiten studenten minder dan 10 uur les per week krijgen. Ook op hogescholen en universiteiten verbeter je het onderwijs door in te zetten op meer capabele en academisch geschoolde docenten, die genoeg tijd en aandacht hebben voor elke student. Op hun beurt moeten studenten zelf ook meer tijd kunnen besteden aan hun studie. GroenLinks wil hun financiële positie verbeteren. Zo hoeven zij minder uren te steken in een bijbaan en blijft er meer tijd over om te studeren.

### **Programmapunten**

#### **Geld naar de klas**

1. Er gaan miljarden extra naar het onderwijs. Dit geld wordt vooral geïnvesteerd in het basisonderwijs en het (voorbereidend) beroepsonderwijs. GroenLinks roept op tot een Nationaal Onderwijsakkoord waarin overheid, bestuurders, docenten, ouders en leerlingen zich samen sterk maken voor een onderwijssector die elke leerling voldoende aandacht en begeleiding geeft.
2. Werken in het basis- en (voorbereidend) beroepsonderwijs wordt aantrekkelijker gemaakt. De werkdruk wordt verminderd. Leraren geven minder uren les, krijgen kleinere klassen en/of betere ondersteuning door klasse-assistenten, gespecialiseerde vakdocenten en conciërges. Zo krijgen docenten meer tijd per leerling.
3. De afspraken uit het Actieplan Leerkracht worden onverkort uitgevoerd. Dat betekent dat er ook voor het beroepsonderwijs afspraken moeten komen over wanneer leraren aanspraak kunnen maken op een hogere beloning en extra scholing. Aanvullend op het Actieplan worden er afspraken gemaakt over extra beloning voor leraren die les geven aan veel leerlingen met achterstanden.
4. Het aantal onbevoegde leraren en leid(st)ers voor de klas, op de voorschool en de buitenschoolse opvang wordt teruggedrongen.
5. Ouders krijgen meer zeggenschap over het beleid van scholen, bijvoorbeeld door de positie van medezeggenschapsraden te versterken.
6. Lerarenteams krijgen meer invloed op het te geven onderwijs. Zij bepalen de lesmethode en hebben inspraak in nieuwe pedagogische concepten.
7. Er komt in het hele land een aanbod van voorschoolse programma's om achterstanden bij peuters te bestrijden en te voorkomen.
8. Alle basisscholen worden brede scholen. Ook in het voortgezet onderwijs wordt de toepassing van het concept van de brede school gestimuleerd. Brede scholen verzorgen een programma van zeven tot zeven. Er is ruimte voor sport, kunst, drama en buiten spelen, als het kan in de natuur. De voor-, tussen- en naschoolse opvang

wordt verzorgd door deskundige pedagogische medewerkers. De brede school werkt samen met de jeugdhulpverlening en de gezondheidsdiensten om problemen snel te kunnen signaleren en aanpakken. Er wordt geïnvesteerd in goede onderwijsgebouwen die klimaatneutraal zijn, een goed binnenklimaat waarborgen en een goede werkplek zijn voor leerlingen en leerkrachten.

### **Beroepsonderwijs verdient meer**

9. Vmbo- en mbo-scholen gaan beter presteren:
  - a) De urennorm van 850 uren onderwijsactiviteiten per jaar voor mbo-opleidingen wordt beter ingevuld en nageleefd.
  - b) Er wordt eerder ingegrepen bij opleidingen die als zwak worden beoordeeld. Van opleidingen die zeer zwak zijn wordt de onderwijslicentie na één jaar ingetrokken.
  - c) Er komt een maximumnorm voor overhead en scherper toezicht op de financiën van instellingen.
  - d) Schooluitval wordt tegengegaan door jongeren die dreigen uit te vallen een eigen coach of studiebegeleider te geven en beter samen te werken met de hulpverlening.
  - e) Scholen gaan beter samenwerken om de overgang van vmbo naar mbo te verbeteren. Het ineenschuiven van deze twee onderwijssoorten in bijvoorbeeld brede vakscholen wordt bevorderd.
  - f) Kleinschaligheid wordt gestimuleerd.
  - g) Meer leerlingen verlaten het mbo met het hoogste diploma (mbo-4).
10. Iedere leerling in het beroepsonderwijs heeft recht op een stage- of leerwerkplek. Daartoe:
  - a) worden scholen wettelijk verplicht om een stage- of leerwerkplek te regelen voor jongeren die dat buiten hun schuld zelf niet is gelukt. Scholen mogen geen enkele leerling van school laten gaan vanwege het ontbreken van een stage- of leerwerkplek;
  - b) moeten bedrijven per 50 werknemers minimaal 1 stage- of leerwerkplek aanbieden;
  - c) worden bedrijven die veel stage- of leerwerkplekken bieden fiscaal gestimuleerd.
  - d) worden er vak(technische)opleidingen gecreëerd op het gebied van onder meer warmte- en koudetechniek en duurzame energie, waarmee jongeren direct aan de slag kunnen in de groene economie.

### **Onderwijs als emancipatiemachine**

11. Volwasseneneducatie kan een belangrijke rol spelen bij de integratie van nieuwkomers, het tegengaan van analfabetisme, de verwerving van de Nederlandse taal en een succesvolle herintreding op de arbeidsmarkt van bijvoorbeeld bijstandsmoeders. Met name de regionale opleidingscentra (roc's), maar ook het voortgezet onderwijs, hogescholen en universiteiten moeten laagdrempelige leertrajecten aanbieden aan volwassenen en zo een leven lang leren beter faciliteren. Er komt een plan om (functioneel) analfabetisme in 10 jaar tot een minimum te beperken.
12. De vroege selectie in het Nederlandse onderwijs, die met name negatieve gevolgen heeft voor achterstandsleerlingen, wordt teruggedrongen door:
  - a) het doorstromen van lagere naar hogere opleidingen en het stapelen van opleidingen te stimuleren en doorlopende leerlijnen en flexibele schoolcarrières mogelijk te maken. Dit houdt onder andere in dat er meer brede brugklassen komen, dat lesprogramma's beter op elkaar aansluiten en dat doorstroomeisen transparant en objectief zijn;
  - b) alle kinderen te toetsen, maar toetsscores (zoals Cito-scores) alleen als selectie criterium te gebruiken als deze zijn gebaseerd op voortgangstoetsen die op verschillende momenten gedurende de basisschooltijd zijn afgenomen;
  - c) de structurele vorming van meer kopklassen en schakelklassen (op de basisschool) en voetklassen (op de middelbare school), waardoor leerlingen die aan het eind van groep 8 nog taalachterstanden hebben een extra jaar onderwijs kunnen volgen;

- d) te experimenteren met *junior colleges* voor kinderen van 11 tot en met 14 jaar. Een diploma van het junior college geeft toegang tot alle typen vervolgonderwijs en combineert de sterke punten van het basisonderwijs, zoals één of twee vaste leraren, met die van het voortgezet onderwijs, zoals inhoudelijke verdieping.
13. Segregatie in het onderwijs wordt bestreden met:
    - a) een acceptatieplicht voor het bijzonder onderwijs. Leerlingen die de grondslag van de school respecteren worden toegelaten;
    - b) een vast aanmeldmoment voor het basisonderwijs, waarbij het plaatsen van kinderen op de school in de eigen buurt wordt bevorderd;
    - c) een plicht voor gemeenten en schoolbesturen om niet-vrijblijvende afspraken te maken over het bestrijden van segregatie. De onderwijsinspectie ziet toe op de kwaliteit van de afspraken en de uitvoering door scholen.
  14. Seksuele vorming in het onderwijs besteedt ook aandacht aan seksuele weerbaarheid, seksuele diversiteit, mensenrechten, acceptatie en veiligheid.
  15. Het onderwijs draagt bij aan het doorbreken van rolpatronen in de beroepskeuze. Het wordt aantrekkelijker voor mannen om in het basisonderwijs, de kinderopvang en op de voorschool te werken. De pabo's stellen kennisontwikkeling en inhoudelijke vakkennis weer centraal. Naast de basisopleiding tot leraar, krijgen pabo's de mogelijkheid om ook specialisaties aan te bieden, zoals voor de bovenbouw in het basisonderwijs.
  16. Op reguliere scholen wordt zoveel mogelijk passend onderwijs geboden aan iedereen, ongeacht functiebeperkingen. Scholen en leraren krijgen ondersteuning om alle leerlingen goed onderwijs te kunnen bieden.

### **Kennisland**

17. De toegankelijkheid van het hoger onderwijs wordt vergroot door ruime studiebeurzen in de vorm van een studieloon. Studenten kunnen studeren zonder leenangst, grote bijbanen en zonder financieel afhankelijk te zijn van hun ouders. De studiebeurs wordt gefinancierd uit een geringe en inkomensafhankelijke hogeronderwijsbelasting voor voormalig studenten. De hoogte van deze belasting is afhankelijk van het aantal studiejaren, zodat snel studeren loont.
18. De kwaliteit van het hoger onderwijs wordt versterkt. Het onderwijs wordt geïntensiveerd door de docent/student ratio en het aantal contacturen te verhogen. Professionalisering van docenten krijgt meer aandacht.
19. Buitenlandse studenten krijgen gemakkelijker toegang tot ons hoger onderwijs.
20. Met hogescholen en universiteiten worden afspraken gemaakt over meer loopbaankansen voor jongeren, vrouwen en migranten.
21. Op onderzoek wordt niet bezuinigd. Er wordt meer geïnvesteerd in kennisontwikkeling op het gebied van energie, klimaat en het efficiënt omgaan met natuurlijke hulpbronnen.
22. Op Europees niveau ijvert Nederland ervoor dat:
  - a) een groter deel van de EU-begroting wordt besteed aan onderwijs, onderzoek en ontwikkeling;
  - b) er voor alle studerende een Erasmusbeurs beschikbaar komt, die de meerkosten van een studiejaar aan een buitenlandse onderwijsinstelling dekt;
  - c) de resultaten van publiek gefinancierd onderzoek gratis toegankelijk worden;
  - d) het midden- en kleinbedrijf makkelijker mee kan dingen naar onderzoeks- en ontwikkelingsgelden, zodat ook hier kennisontwikkeling wordt bevorderd.

## Hoofdstuk 5. Ruimte om te leven

Een grote bank loopt voorop in het nieuwe werken. Het bedrijf heeft een energiezuinig hoofdkantoor, dichtbij het station, en betaalde mee aan een fietsbrug over het spoor. De werknemers kunnen zelf kiezen wanneer zij werken en waar: thuis, in de trein of op kantoor. Ze hebben een schone auto van de zaak, maar ook een treinabonnement. Bij een energiebedrijf in Rotterdam wonen de werknemers in de omgeving van kantoor. Voor dienstreizen nemen ze de deelauto om de hoek. En in Utrecht worden winkels bevoorrad met elektrische wagentjes in plaats van vieze trucks. Ondernemende koplopers maken al lang werk van groen werken en reizen. Van hun voorbeeld moeten we de regel maken.

Iedereen wil goed wonen in een veilige omgeving. Mobiel zijn. Genieten van rust en natuur dicht bij huis. Met meer dan 16 miljoen mensen in een klein land is dat een hele puzzel. Het kan wel. Maar niet als je de ruimtelijke ordening laat verslonzen en investeringen in asfalt opvoert, zoals de afgelopen kabinetten hebben gedaan. GroenLinks wil de ruimte in ons land behouden en het vervoer vergroenen.

### Ruimte winnen

Als we ruimte over willen houden voor natuur, water, recreatie en karakteristieke Nederlandse landschappen, dan moeten we het platteland niet verder verrommelen, maar binnen de bebouwde kom plek zoeken om te wonen en te werken. Zo kunnen we woon- en werkplekken dicht bij elkaar brengen en beter verbinden. Dat vereist strenge sturing door de rijksoverheid en de provincies. Elk dorp zijn eigen industrieterrein, dat kan echt niet meer.

In steden en dorpen is nog ruimte. Lege kantoorpanden, kerken en fabrieken kunnen we ombouwen tot moderne woningen. Energiezuinig, maar ook levensloopbestendig: zowel oma als haar studerende kleinzoon moet er kunnen wonen. 'Bouwen in de wei' is nu goedkoper dan nieuwbouw in de stad. Dat moet andersom. GroenLinks wil compact bouwen bevorderen met een heffing op het gebruik van de open ruimte.

### Groen reizen

Reizen hoort bij een veelzijdig leven. Maar verkeer eist ook z'n tol. Ongezonde lucht, broeikasgassen, lawaai, ongelukken, files en gemiddeld wel drie parkeerplaatsen per auto. Nodeloos reizen moeten we dus zien te voorkomen. En schoon en zuinig vervoer moet de aantrekkelijkste keuze worden voor reizigers.

Daartoe dient de overlast van het reizen te worden meegerekend in de prijs. GroenLinks is een groot voorstander van de kilometerheffing. Wie op drukke plekken of momenten rijdt, of in een vieze auto, betaalt een hoger tarief. Want in de stad is echt geen ruimte voor meer wegen en parkeerplaatsen. In dunbevolkte gebieden geldt een lager tarief. Daar is de auto vaak het beste alternatief.

In de rest van Nederland moet openbaar vervoer voor de langere afstanden de beste keus zijn. Goedkoper dan de auto, vaak en snel, betrouwbaar en comfortabel. De kneep zit 'm vooral in het netwerk in de stedelijke regio's. Dát moet beter. Reizigers kunnen dan soepel overstappen tussen de trein en de (ov-)fiets, lightrail, trams of bussen. Of tussen de trein en de (deel)auto, op P+R-terreinen met een goede aansluiting op het openbaar vervoer. Randstadrail, tussen Den Haag en Rotterdam, is een lichtend voorbeeld.

GroenLinks kiest voor een stad waar de fietser koning is en de voetganger keizer. Een stad waar auto's en scooters steeds vaker op stroom rijden. Om de omslag naar elektrisch rijden te versnellen, is een netwerk van oplaadpunten nodig. Als we slim zijn, bouwen we meteen aan een lokaal energienet dat vraag en aanbod van groene stroom op elkaar afstemt. De energie van je zonnepanelen wordt dan opgeslagen in de autoaccu van je buurvrouw.

## **Veilig wonen**

Geluk begint voor veel mensen thuis, in een fijn huis, een veilige wijk en een groene omgeving. Maar in sommige buurten wordt het woongenot verpest door overlast en criminaliteit. Daar is strenger toezicht nodig. Politieagenten, stadswachten en conciërges die weten wat er speelt, kunnen een hoop rotzooi voorkomen.

Meer blauw op straat lukt alleen als we agenten verlossen van papieren rompslomp. En van de zinloze strijd tegen softdrugs. GroenLinks wil van wietteelt en coffeeshops een gewone bedrijfstak maken, met vergunningen en met wietaccijnzen. Politie en justitie kunnen zich dan richten op winkeldiefstal, straatroof, inbraken en huiselijk geweld. Een hogere pakkans en sneller straffen, dat schrikt criminelen af.

Een wijk leefbaar maken, dat kan de politie niet alleen. In steeds meer gemeenten dragen bewoners hun steentje bij. Ze volgen een training om te kunnen bemiddelen bij overlast en conflicten. Ze beslissen mee over de besteding van het bewonersbudget: een huiskamer voor ouderen of meer groen om in te spelen. GroenLinks wil dit soort initiatieven stevig bevorderen. Maar om achterstandswijken vooruit te helpen is meer nodig. De individuele achterstandspositie van veel bewoners moet worden aangepakt, door middel van scholing en werk.

Meer woongeluk vraagt ook om betere doorstroming op de woningmarkt. Nu vinden starters vaak geen huis, omdat de goedkoopste woningen bezet blijven. GroenLinks wil daarom scheefhuren aanpakken. Wie ondanks een goed inkomen in een sociale huurwoning blijft, gaat meer huur betalen. Of koopt zijn woning. Bij verhuizing kan de corporatie de woning weer terugkopen. Zo komt het overheidsgeld bij de laagste inkomens terecht, blijven buurten gemengd en ontstaat een grote sociale koopsector met honderdduizenden betaalbare woningen.

Zulke 'te woon'-varianten, tussen huren en kopen in, zijn hard nodig, want koophuizen zijn nu vaak onbetaalbaar. De hypotheekrenteaf trek bevoordeelt de hogere inkomens, drijft de prijzen op en kost de overheid handen vol geld. Een geleidelijke afschaffing van deze aftrekpost is onvermijdelijk. Dan kan op termijn het eigenwoningforfait worden afgebouwd, evenals de overdrachtsbelasting bij verkoop van een huis. Zo scheppen we minder schulden en komt er meer doorstroming.

## **Programmapunten**

### **Ruimte winnen**

1. De minister van Duurzaamheid en Ruimte is verantwoordelijk voor de ruimtelijke ordening op hoofdlijnen. Het middenbestuur wijst in de eigen regio de grenzen aan waarbinnen gemeenten mogen bouwen.
2. De rijksoverheid voert een open ruimteheffing in. Projectontwikkelaars betalen deze eenmalig op het moment dat zij groene ruimte bebouwen.
3. In de onroerendezaakbelasting (ozb) gaat ruimtegebruik zwaarder meetellen.
4. Huizen worden zoveel mogelijk binnen de grenzen van steden en dorpen gebouwd en nabij knooppunten van openbaar vervoer.
5. Er komt een Fonds Duurzame Structuurversterking. Al het geld voor infrastructuur en ruimtelijke investeringen komt in één pot, waaruit integrale plannen voor verkeer en wonen worden gefinancierd. Zo gaat er minder geld naar asfalt en meer naar openbaar vervoer en stadsverbetering.
6. Nederland wordt voldoende beschermd tegen natte voeten, juist door water de ruimte te geven. Hierbij geldt de stelregel: eerst vasthouden, dan bergen en dan pas afvoeren. De nieuwe kansen die waterberging biedt voor natuur en recreatie worden benut. Rivieren worden verruimd.
7. In de Randstad worden tot 2040 ten minste 500 duizend nieuwe woningen gebouwd, grotendeels binnen de bestaande stads- en dorpsgrenzen. Deze woningen zijn

- energieneutraal of wekken energie op.
8. De overheid bevordert dat nieuwe woningen rekening houden met verschillende levensfasen en makkelijk aanpasbaar zijn voor mensen met een handicap.
  9. Leegstand van kantoren levert geen belastingaftrek meer op. Leegstand langer dan 1 jaar wordt beboet met een leegstandsheffing. Zo wordt het verbouwen van lege kantoren tot woningen bevorderd.
  10. In krimpende gemeenten probeert de overheid niet de bevolking, maar de voorzieningen op peil te houden, zoals onderwijs, zorg en winkels. De verdeelsleutel van het Gemeentefonds wordt aangepast ten behoeve van krimp gemeenten. Het regionale economische beleid speelt in op de kansen van krimp in sectoren als natuur, recreatie, zakelijke dienstverlening, creatieve industrie en zorg.

### **Groen reizen**

11. Fietsen wordt krachtig gestimuleerd. Er komen meer stationsstallingen en ov-fietsen. Gemeenten en provincies moeten voldoen aan kwaliteitsnormen voor fietsvoorzieningen. Ze investeren in goede voorzieningen voor de fiets, zoals comfortabele, veilige en snelle fietsroutes. De subsidie die gemeenten van de rijksoverheid ontvangen voor fietsinfrastructuur wordt verhoogd.
12. Duurzaam vervoer van deur tot deur wordt mogelijk gemaakt door het meenemen van fiets of gehandicaptenvoertuig in de trein eenvoudiger en gratis te maken, juist ook tijdens de spits.
13. Het vervoer per trein krijgt een forse impuls: extra treincapaciteit, inhaalsporen, betere stations en beter onderhoud van spoor en treinen. De trajecten waar treinen in hoge frequentie gaan rijden, worden verlengd tot buiten de Randstad. Tevens starten in meerdere regio's buiten de Randstad experimenten met nachttreinen, naar Brabants voorbeeld.
14. Er komt een nieuwe spoorlijn van Almere via Utrecht naar Breda (AUB) en betere treinverbindingen naar Duitsland en België.
15. Nederland start een tramoffensief. In grootstedelijke regio's gaan regionale treinen, metro, sneltram en snelbus een samenhangend net van metrokwaliteit vormen. Wacht- en overstaptijden worden korter. Reisinformatie is integraal en actueel.
16. Openbaar vervoer wordt in grotere gebieden aanbesteed, zodat het minder versnipperd is. Daarbij worden gebruikerswensen, duurzaamheid en kwaliteit belangrijke uitgangspunten, die soms wat meer zullen kosten.
17. Openbaar vervoer wordt beter toegankelijk voor ouderen, gehandicapten en mensen met kinderen.
18. Pas als de ov-chipkaart perfect functioneert, wordt de strippenkaart afgeschaft. De privacy is gewaarborgd: gegevens mogen alleen worden gebruikt bij verdenking van ernstige misdrijven, geanonimiseerd voor onderzoek of als de reiziger actief toestemming geeft. Reizigers die op hun privacy gesteld zijn, mogen hiervan geen financieel nadeel ondervinden.
19. De rijksoverheid stuurt zodanig op ov-tarieven en (auto)belastingen dat schoon en zuinig vervoer en thuiswerken aantrekkelijker worden. Duurzaam goederenvervoer via spoor en binnenvaart wordt gericht gestimuleerd.
20. Nederland neemt internationaal het voortouw voor beter grensoverschrijdend openbaar vervoer, alsmede voor de invoering van een Europese treinplanner met boekingssysteem, ook voor fiets en rolstoel.
21. De kilometerheffing wordt zo snel mogelijk ingevoerd, waarbij:
  - a) de kilometertarieven een fors verschil maken tussen milieubelastende en zuinige voertuigen;
  - b) vrachtverkeer duurder wordt;
  - c) op drukke plekken en in de spits een hoger tarief geldt;
  - d) de privacy buiten kijf staat: politie en justitie krijgen geen toegang tot reisgegevens;
  - e) de opbrengst wordt ingezet voor lagere lasten op arbeid.
22. De vergoeding voor woon-werkverkeer gaat onder het normale belastingregiem vallen. De nu geldende vrijstelling wordt in 5 jaar geleidelijk afgeschaft.

23. De aanschafbelasting voor auto's wordt niet verder verlaagd en fors gedifferentieerd naar milieubelasting. Vanwege de ruimte die auto's innemen moet er een rem blijven op het autobezit.
24. Deelauto's krijgen een volwassen plek in het Nederlandse vervoerssysteem. De auto hoeft niet per se voor de deur te staan.
25. Autorijden op fossiele brandstof wordt zo snel mogelijk vervangen door rijden op groene stroom of andere duurzame energiebronnen. Kopers van elektrische auto's kunnen een laagdrempelige lening krijgen, die wordt afgelost met hun besparing op brandstof. Taxi's gaan elektrisch.
26. Nederland ijvert in Brussel voor de strengst mogelijke milieunormen voor voertuigen, waaronder een maximum van 80 gram CO<sub>2</sub> per kilometer in 2020 voor nieuwe personenauto's.
27. Er komen geen nieuwe wegen die ons land nog meer versnipperen. Dus ook geen A4 Midden-Delfland. Het spitstarief in de kilometerheffing moet nieuwe wegverbredingen overbodig maken. Waar dat nodig is voor het milieu en/of tegen geluidsoverlast gaat de maximumsnelheid naar 80 of 100 km per uur.
28. Er komen experimenten om wegen duurzamer te maken, bijvoorbeeld door overkappingen en combinaties met het produceren van groene energie.
29. De groei van Schiphol en regionale vliegvelden wordt gestopt. Vliegveld Twente komt er niet. Er komt een belasting op vliegen. Nederland maakt zich in Europees verband sterk voor de invoering van een kerosinetax, vergelijkbaar met de accijns op benzine en andere brandstoffen.
30. Nederland grijpt haar sterke marktpositie aan om een voortrekkersrol te spelen bij het schoner maken van binnenvaart en zeevaart, bijvoorbeeld door havengelden afhankelijk te maken van de milieuprestatie van de reder en door op de wal groene stroom aan te bieden. Nederland maakt zich in EU-verband sterk voor de invoering van een accijns op zware stookolie.

### **Woongeluk voor iedereen**

31. Huurders kunnen, onder voorwaarden, hun woning kopen van de woningcorporatie. Indien de corporatie kiest voor een terugkooprecht (antispeculatiebeding) kan de huurder de woning met korting kopen.
32. Wie ondanks een goed inkomen in een sociale huurwoning blijft wonen, gaat meer huur betalen.
33. Huurders van (studenten)kamers en mensen in woongroepen krijgen recht op huurtoeslag.
34. Huurcommissies krijgen meer mogelijkheden om verhuurders die zich niet aan de regels houden aan te pakken.
35. Kraken wordt niet verboden.
36. Activiteiten van woningcorporaties moet in eerste instantie gerelateerd zijn aan hun sociale doelstelling: het in stand houden van een voorraad betaalbare woningen voor huishoudens met een laag inkomen. Gemeenten maken prestatieafspraken met woningcorporaties, onder andere over energiebesparing en investeringen in de wijk. Bij de scheiding van sociale en commerciële activiteiten van corporaties wordt verzekerd dat zij blijven investeren in voorzieningen, zoals winkels, die gebouwen en buurten leefbaarder maken.
37. Bij nieuwbouw krijgt particulier opdrachtgeverschap ruim baan.
38. De hypotheekrenteaftrek wordt geleidelijk afgeschaft. Het bedrag aan hypotheekschuld waarover rente kan worden afgetrokken wordt gemaximeerd en geleidelijk afgebouwd tot nul. De waarde van het eigen huis wordt geleidelijk betrokken in de vermogensbelasting, waarbij een vrijstelling geldt ter hoogte van de waarde van een gemiddeld huis. Tegelijkertijd worden het eigenwoningforfait en de overdrachtsbelasting geleidelijk afgebouwd.
39. De vrijstelling van het eigenwoningforfait voor huiseigenaren zonder hypotheek (wet-Hillen) vervalt. De kapitaalverzekering eigen woning wordt niet langer fiscaal vrijgesteld voor nieuwe gevallen en het eigenwoningforfait wordt niet geïndexeerd.
40. Huizenbezitters die door financiële problemen hun huis dreigen kwijt te raken, krijgen

de mogelijkheid hun woning of hypotheek over te doen aan de overheid, tegen billijke voorwaarden omtrent huur of afbetaling. Dit geldt voor huizenbezitters met een hypotheek tot het niveau van de Nationale Hypotheek Garantie.

41. Cliëntgestuurde wooninitiatieven waarbij ex-cliënten die weten hoe het is om dak- of thuisloos te zijn hulp bieden aan dak- en thuislozen zijn succesvol en behoeven uitbreiding. Er komt een regeling die zulke wooninitiatieven ruimhartig financiert.

### **Veilige buurten**

42. De politie is er om de woon- en werkomgeving veiliger te maken. De bureaucratische rompslomp wordt tot een minimum beperkt en overgenomen door ter zake kundig administratief politiepersoneel. De menskracht die daardoor vrijkomt wordt ingezet voor wijkgerichte politiezorg. De politie wordt niet meer afgerekend op het aantal uitgeschreven bonnen.
43. De succesvolle initiatieven met getrainde (jonge) vrijwilligers die bemiddelen bij overlast en conflicten in de buurt krijgen navolging.
44. Rijksoverheid en gemeenten verstrekken bewoners- en wijkbudgetten, zodat bewoners kunnen meebeslissen over investeringen in leefbaarheid in wijken waar dat nodig is.
45. Softdrugs worden gelegaliseerd, de verstrekking van harddrugs gereguleerd. Er komt intensieve voorlichting over middelengebruik.
46. Technologieën om mensen in de gaten te houden op wie geen verdenking rust, zoals slimme camera's, worden slechts bij uiterste noodzaak ingezet, na een strikte mensenrechtentoets. Wetten en regels die zulke surveillance mogelijk maken vervallen na 2 jaar.

## Hoofdstuk 6. Regie over zorg

Steeds meer ouderen kiezen voor Thuishuizen. Met hulp van vrijwilligers en zorg in de buurt kunnen ze er langer zelfstandig wonen, in gezelschap van anderen. In Thomashuizen wonen kinderen met een verstandelijke beperking. Elk huis wordt geleid door twee 'zorgondernemers': echtparen of stellen die er zelf ook wonen en samen met de ouders de kinderen begeleiden en verzorgen. Het is zorg-op-maat die je iedereen zou toewensen.

Goede zorg is een basisbehoefte die voor iedereen toegankelijk en betaalbaar moet zijn. De overheid bewaakt daarom de kwaliteit en de toegang door randvoorwaarden te stellen en eisen op te leggen aan zorgverleners. Elk winstoogmerk moet daarbij worden uitgesloten.

De gezondheidszorg kost veel geld, maar dat is het dubbel en dwars waard. Op zorg mag niet worden bezuinigd. Daarvoor zijn de noden te groot, met name in de ouderen- en gehandicaptenzorg. Extra geld is nodig om de omslag te kunnen maken naar zorg dichtbij huis, waarbij mensen zoveel mogelijk de regie in eigen hand houden. Tegelijkertijd moet zorg beter, goedkoper en eerlijker worden georganiseerd. Door de zorg meer inkomensafhankelijk te financieren slaan we twee vliegen in een klap: de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten en de bureaucratische zorgtoeslag kan worden afgeschaft.

### Zorg dichtbij

Kinderen, jongeren en ouders die hulp nodig hebben bij het opgroeien en opvoeden, moeten dicht bij huis steun kunnen vinden. Een gespecialiseerde jeugdkracht verleent eerste hulp en werkt samen met het gezin en het eigen netwerk aan het oplossen van de problemen. Alleen wanneer kinderen niet veilig zijn in de eigen omgeving, worden ze uit huis geplaatst en bij voorkeur opgevangen in een pleeggezin.

Ouderen, chronisch zieken en mensen met een handicap wonen en werken het liefst in hun eigen buurt en zo zelfstandig mogelijk. Ook als mensen afhankelijk worden van zorg en ondersteuning, willen ze zoveel mogelijk de regie over hun leven behouden. GroenLinks wil daarom dat het eenvoudiger wordt om te kiezen voor persoonsgebonden budgetten. Uiteraard blijft er ook goede ondersteuning voor wie de zorg niet zelf kan of wil regelen. Gemeenten krijgen extra geld om thuiszorg en kleinschalige voorzieningen in de wijk uit te breiden, zoals dagbesteding voor demente ouderen. Door mantelzorgers goede ondersteuning te bieden wordt de kracht van het eigen netwerk van familie, vrienden en burens beter benut en de zorg zo dichtbij mogelijk georganiseerd.

Ook als je niet meer thuis kunt wonen, wil je zoveel mogelijk zelf kunnen bepalen hoe je leven eruit ziet. Wanneer je doucht, wat je eet en wanneer je op bezoek gaat bij vrienden of een bioscoopje pikt. Daarvoor zijn meer handen nodig aan tafel en bed, maar ook extra inkomensondersteuning. GroenLinks investeert in meer personeel, in opleidingen en in de aantrekkelijkheid van het beroep van verzorgende. De zorginstellingen gaan in ruil voor deze investering zorg kleinschaliger organiseren en meer op maat aanbieden. Dat blijkt in veel gevallen goedkoper te zijn dan zorg in grote verpleeghuizen. In kleinschalige zorgvoorzieningen kunnen mensen bijvoorbeeld gemakkelijker een beroep doen op hun eigen netwerk.

### Zorg beter organiseren

Medische handelingen die prima door verpleegkundigen kunnen worden gedaan, worden nu uitgevoerd door artsen. Dure specialisten doen werk waartoe ook een huisarts bevoegd is. Dat maakt de zorgsector onnodig duur en ingewikkeld. Door meer taken aan huisartsen en verpleegkundigen over te laten, wordt de zorg efficiënter en hun werk interessanter. De kosten kunnen verder omlaag door de excessieve beloningen van

sommige specialisten aan banden te leggen en nieuwe specialisten in loondienst te laten werken. Maar ook door de eerstelijns zorg te versterken en zorg dicht bij mensen te organiseren, in hun eigen buurt, met thuiszorg, huisarts en wijkverpleegkundige.

Mensen die nu terugvallen op de AWBZ belanden vaak automatisch in grote zorginstellingen. Om dat te veranderen wil GroenLinks zorgverzekeraars een grotere rol geven in de uitvoering van de publieke zorg. Zorgverzekeraars moeten dan wel zonder winstoogmerk opereren en verplicht samenwerken met gemeenten om zorgvoorzieningen in de wijk te realiseren. Een persoonsgebonden budget garandeert de vrijheid om te kiezen: voor opname in een groot verpleeghuis of zorg in de buurt.

### **Voorkomen is beter dan genezen**

Preventie is de beste gezondheidszorg. De afgelopen twintig jaar is het aantal kinderen met overgewicht verdubbeld: een op de vijf meisjes en een op de zeven jongens is te zwaar. Gezond leven moet daarom gemakkelijker en goedkoper worden. GroenLinks wil dat schoolkantines niet alleen vette zoute snacks maar ook gezonde broodjes aanbieden en dat kinderen drie uur gymles per week krijgen. Het is belangrijk dat mensen met een laag inkomen beter de weg kunnen vinden naar aanvullende voorzieningen van gemeenten. Meer inkomen geeft ruimte voor een gezondere levensstijl. De voedingsindustrie moet worden aangesproken op haar maatschappelijke verantwoordelijkheid en foute vetten, zout en onverantwoorde reclames terugdringen.

### **Programmapunten**

#### **Zorg in moeilijke tijden**

1. In de wet wordt vastgelegd dat instellingen die werken met publieke (zorg)gelden altijd een vergunning hebben en geen winstoogmerk. Dat geldt voor zorgverzekeraars en zorgverleners, zoals thuiszorgbureaus. In de vergunning worden onder andere eisen gesteld aan de kwaliteit van de zorg, de inspraak van de patiënt, de scholing van het personeel en de salariëring.
2. De ziektekosten worden solidair opgebracht. Dat betekent dat:
  - a) de nominale premie wordt verlaagd en de financiering van de zorg meer inkomensafhankelijk wordt;
  - b) de zorgtoeslag overbodig wordt;
  - c) het eigen risico inkomensafhankelijk wordt.

#### **Zorg dichtbij**

3. De jeugdzorg wordt verbeterd door:
  - a) deze dichtbij te organiseren. De gemeenten krijgen de regie over de jeugdzorg, zoals opvoedingsondersteuning aan huis. Gemeenten worden verantwoordelijk voor een sluitend aanbod van gespecialiseerde jeugdkrachten die directe ondersteuning bieden, in samenwerking met de eigen omgeving;
  - b) de jeugdkrachten verantwoordelijk te maken voor de doorverwijzing naar gespecialiseerde jeugdzorg;
  - c) de verschillende financieringsstromen voor de jeugdzorg te bundelen;
  - d) de pleegzorg te stimuleren, zodat kwetsbare kinderen en jongeren zoveel mogelijk in gezinsverband opgroeien en niet in een instelling terechtkomen;
  - e) meer aandacht te besteden aan (migranten)jongeren die in de justitiële jeugdzorg terechtkomen, terwijl zij in veel gevallen beter geholpen zouden zijn met geestelijke gezondheidszorg;
  - f) het inspraakrecht in de jeugdzorg voor jongeren en (pleeg)ouders te versterken;
  - g) de inhoudelijke deskundigheid van de jeugdzorg te verbeteren, onder andere ten aanzien van huiselijk, seksueel, eengerelateerd en antihomogeweld;
  - h) kinderen zonder strafrechtelijke veroordeling niet meer onder te brengen in justitiële inrichtingen.
4. Ouderen, chronisch zieken en mensen met een handicap krijgen maximale

zeggenschap over het eigen leven:

- a) Eigen regie wordt gestimuleerd door de inzet van persoonsgebonden budgetten voor de mensen die dat willen.
  - b) Er komt één onafhankelijke indicatiestelling voor zorg, onderwijs, werk en inkomen.
  - c) Gemeenten krijgen de plicht om participatie zo breed mogelijk te ondersteunen en krijgen extra - geormerkte - middelen om kleinschalige wijkvoorzieningen te organiseren. Daarmee wordt de recente bezuiniging op de AWBZ gecompenseerd.
  - d) Mantelzorgers worden beter ondersteund door gemeenten, bijvoorbeeld door af en toe afgelost te kunnen worden door professionele en vrijwillige zorgverleners.
  - e) Bij de aanbestedingen in de thuiszorg dienen kwaliteit en continuïteit voorop te staan.
5. Wonen en zorg worden gescheiden. De wooncomponent wordt uit de AWBZ gehaald. Mensen die in een instelling wonen krijgen zo meer regie over hun woonlasten en de manier waarop ze wonen. Mensen met een lager inkomen worden hiervoor gecompenseerd via de huurtoeslag en gaan er niet in inkomen op achteruit. Er komt een vermogenstoets in de AWBZ.
  6. De bewonersbijdragen die instellingen vragen voor langdurige zorg worden gemaximeerd zodat bewoners de financiële ruimte hebben om maatschappelijk te participeren.
  7. Er wordt meer geïnvesteerd in personeel, opleidingen en loopbaanmogelijkheden in de langdurige zorg. Instellingen voor verpleging en verzorging en voor gehandicapten- en geestelijke gezondheidszorg verbinden zich in ruil daarvoor aan concrete plannen om kleinschaligheid te stimuleren en de kostenefficiëntie te verbeteren.

### **Zorg beter organiseren**

8. Zorg in wijk en buurt komt centraal te staan. De eerstelijns zorg wordt versterkt. Het opzetten van kleinschalige gezondheidscentra wordt gestimuleerd, waarbij een apotheek, huisartsen, wijkverpleegkundigen en andere zorgverleners betrokken zijn.
9. Zorg die door de huisarts kan worden geleverd, vindt niet meer plaats in het ziekenhuis.
10. Werk in de zorg wordt interessanter en efficiënter door een taakherschikking van medisch specialisten, artsen, verpleegkundigen en paramedici.
11. Het systeem voor declaraties in de zorg, de diagnosebehandelingcombinatie (DBC), wordt drastisch vereenvoudigd. Het medisch beroepsgeheim wordt gerespecteerd.
12. Medisch specialisten komen in loondienst en worden onder de beloningscode voor de zorgsector gebracht.
13. Artsen worden gestimuleerd om de goedkope variant van een geneesmiddel voor te schrijven. Als er medische redenen zijn om te kiezen voor een duurder variant dan wordt die, in lijn met onafhankelijke kwaliteitsrichtlijnen, voorgeschreven.
14. Innovatie en medische technologie worden meer gericht op preventie en kostenbeheersing.
15. Zorgverzekeraars zonder winstoogmerk krijgen een centrale rol in de uitvoering van de publieke basisverzekering. In het bestuur van deze instellingen krijgen de cliënten een zwaarwegende stem.
16. Zorgverzekeraars mogen onderhandelen over een groter deel van de ziekenhuiszorg, mits er een budgetbeheersingsinstrument en wettelijke kwaliteitseisen komen.
17. Langdurige zorg (AWBZ) wordt zoveel mogelijk overgeheveld naar de publieke basisverzekering. Zorgverzekeraars worden verplicht samen te werken met gemeenten om zorgvoorzieningen te realiseren die het mogelijk maken om langer thuis te wonen.
18. Om het aantal orgaandonoren te vergroten, wordt het actief donorregistratiesysteem ingevoerd: mensen zijn donor, tenzij zij aangeven dat niet te willen.
19. Kwalitatief hoogwaardige alternatieve zorg, die voldoet aan eisen op het terrein van effectiviteit, opleiding, kwaliteitsbeleid en klachtenregeling, blijft vrijgesteld van btw-heffing.

20. Er komt binnen de hulpverlening meer aandacht voor mensen die kampen met een opeenstapeling van problemen.
21. Zolang de privacy niet waterdicht is, wordt het elektronische patiëntendossier niet ingevoerd.
22. Abortus en euthanasie zijn geen gewone medische behandelingen. Daarom is het goed om in een aparte wet extra eisen te stellen aan artsen die hiermee te maken krijgen. Maar in de huidige situatie zijn artsen die een abortus of euthanasie uitvoeren in principe strafbaar, tenzij ze zich aan de medische regels houden. GroenLinks wil dat omdraaien. Artsen zijn pas strafbaar nadat is gebleken dat ze zich niet aan de regels hebben gehouden, zoals bijvoorbeeld de 24-wekentermijn bij abortus en de consultatie van een onafhankelijke en gespecialiseerde arts bij euthanasie. Abortus en euthanasie moeten daarom uit het wetboek van strafrecht.
23. GroenLinks ijvert voor een maatschappelijk en politiek debat over de vraag of de huidige euthanasiewet ouderen die lijden aan onomkeerbaar verlies van menselijke waardigheid voldoende ruimte biedt voor regie over hun leven.

### **Voorkomen is beter dan genezen**

24. Nederland maakt zich in EU-verband sterk voor een vrijstelling van de btw-heffing voor gezond eten, zoals verse groenten en fruit.
25. Met gemeenten en het bedrijfsleven worden afspraken gemaakt over gratis advisering aan mensen met een laag inkomen over verbetering van levensomstandigheden en betere benutting van voorzieningen die gemeenten daarvoor hebben. Zo kunnen accountancybedrijven wijken adopteren met een hoog aandeel lage inkomens en de bewoners hun ondersteunende diensten aanbieden.
26. Scholen krijgen de verplichting om gezonde schoolkantines en voldoende sportmogelijkheden voor hun leerlingen te organiseren.
27. Er komen bindende afspraken met de voedingsindustrie over een reclameverbod op snoep voor kinderen onder de 12 jaar en over het terugdringen van foute vetten en zout in het eten. Zo nodig komt er wetgeving.
28. Met wet- en regelgeving en prijsmaatregelen wordt gezondheidsschade door roken en overmatig alcoholgebruik zoveel mogelijk voorkomen.
29. De seksuele en reproductieve gezondheid wordt bevorderd door voldoende aandacht voor seksuele vorming in het onderwijs. De overtijdbehandeling wordt uit de abortuswet gehaald. De verplichte bedenktijd bij abortus wordt afgeschaft. In die delen van de Caraïben die Nederlands grondgebied worden, zal op verantwoorde wijze gestalte worden gegeven aan de abortuspraktijk.
30. De overheid stelt dat de anticonceptiepil in het basispakket van de zorgverzekering moet blijven. Seksuele gezondheidszorg en abortus zijn toegankelijk voor iedereen, ongeacht verblijfsvergunning.
31. (Semi)publieke instellingen dienen een effectief beleid tegen pesten te voeren en worden hierin gefaciliteerd.

## Hoofdstuk 7. Vrijzinnig samenleven

De meiden met hoofddoek op onze universiteiten. Het lesbische stel dat samen met de biologische vader van hun kind een huishouden runt. De dominee die niet in God gelooft. Het Kamerlid dat opkomt voor de vrijheid van meningsuiting van haar felste tegenstander. Zij allen laten zien dat Nederland nog steeds een vrijzinnig land is.

De laatste kabinetten hadden weinig op met onze vrijzinnige traditie. GroenLinks is er juist trots op. Eeuwenlang liep ons land voorop in godsdienstvrijheid. Nog steeds mag je zelf bepalen waar je wel en niet in gelooft. Vrijzinnigheid betekent ook dat je staat voor redelijkheid en dialoog. Voor een open samenleving met respect voor mensenrechten en minderheden. Er zijn dus grenzen: geen geweld, geen discriminatie, geen geloofsdwang.

De polarisatie rond migranten en moslims zet de vrijzinnigheid onder druk. We kruisen de degens over de vraag of migrantenvrouwen wel of niet gescheiden mogen zwemmen. Zulke windmolengevechten leiden af van de echte problemen, zoals de achterstand van migranten op de arbeidsmarkt en in het onderwijs, het isolement van sommige migrantenvrouwen en de relatief hoge criminaliteit onder jongens uit migrantengezinnen.

Intussen gaat de integratie wél door, gelukkig. Hele sectoren in onze grote steden, zoals de kinderopvang en de supermarkten, draaien op het werk van migranten en hun nakomelingen. Dankzij honderdduizend migrantenjongeren in het hoger onderwijs kan Nederland een kennisland worden. Zonder de nieuwkomers zouden literatuur, popmuziek en sport veel saaier zijn.

### Ruimte voor verschil

Iedereen heeft het recht om anders te zijn. Er bestaat niet één definitie van het goede leven. Soms lijkt het wel zo. Als je ziet hoeveel mensen zich kapot werken. Als je mensen hoort eisen dat iedereen zich aanpast aan de levensstijl die bij Nederland hoort. Die van henzelf dus. Dat is zo on-Nederlands. Juist in tijden van crisis en angst moeten we van onze verschillen onze kracht maken. Niemand mag worden uitgesloten. Dat is verspilling van talent. Een land dat zijn vrijzinnigheid koestert werkt als een magneet op creatieve geesten van elders. Het staat sterker in de wereld.

Vrijzinnig samenleven is niet vrijblijvend. Het is soms een hele opgave om elkaar te verdragen. Om te kunnen spreken over wat ons stoort én over wat ons bindt, moeten we elkaar kunnen verstaan. Daarom verlangen we van nieuwkomers dat ze Nederlands leren. Anders kunnen ze niet meepraten en meedoen in de buurt, op de arbeidsmarkt of op de school van hun kinderen. Daarom willen we zekerstellen dat inburgeraars de belangrijkste waarden uit de Grondwet kennen, zoals we die ook aan kinderen op school onderwijzen.

Integratie is emancipatie. Dat vraagt om praktische oplossingen voor de achterstanden van sommige groepen nieuwkomers. GroenLinks kiest voor een activerende participatiestaat. Die biedt mensen werk in plaats van een uitkering. Zo krijgen zij meer ruimte voor zelfstandige keuzes.

### Grenzen stellen

De ruimte voor verschil wordt begrensd door de wet. Je mag een ander niet je wil opleggen, ook al gaat het om de partner met wie je samenleeft. Je mag niemand discrimineren, ook niet op een reformatorische school. Een vrijzinnige samenleving bestaat bij de gratie van een betrouwbare rechtsstaat die ieders vrijheid beschermt.

De wet kan geen tolerantie afdwingen. Dat is een houding die moet worden voorgeleefd, allereerst door mensen in vooraanstaande posities. Ook van de leiders van religieuze, etnische en andere gemeenschappen - die in ons land ruimte krijgen dankzij de vrijzinnigheid - mogen we verlangen dat ze het goede voorbeeld geven. Ze behoren

andere levensstijlen niet te verketteren, ook al botsen die met hun diepste overtuigingen.

Religie is voor veel mensen zingevend en bezielend. Religieuze groepen leveren vaak een waardevolle bijdrage aan de samenleving. Maar deze gemeenschappen mogen hun leden niet beletten het geloof de rug toe te keren of op eigen wijze vorm te geven. Het dienen van een god mag geen groepsdwang zijn, geen gebod van echtgenoot of familie.

Te veel vrouwen worden veroordeeld tot een geïsoleerd bestaan door orthodoxe geloofsopvattingen of door de voorkeur van sommige mannen voor een afhankelijke echtgenote. GroenLinks komt op voor het recht van deze vrouwen om eigen keuzes te maken: zo gaan huwelijksmigranten niet alleen inburgeren, maar ook een opleiding volgen, als zij nog niet voldoende diploma's hebben voor de Nederlandse arbeidsmarkt. Economische zelfstandigheid vermindert de afhankelijkheid van vrouwen, die te vaak leidt tot opsluiting en gezinsgeweld. De sociale verbanden waarin je vormgeeft aan je leven, moet je zelf kunnen kiezen. Dat is vrijzinnig burgerschap in een rechtsstaat.

In een rechtsstaat moet de wet worden gehandhaafd zonder willekeur. Dat is cruciaal voor het vertrouwen van burgers. Zowel de scooterdief als de witteboordencrimineel verdient straf. Daarbij gaat het niet alleen om vergelding en afschrikking. Straf moet ook het begin zijn van werk, scholing of behandeling. Anders kweken we draaideurcriminelen. De overheid van GroenLinks doet niet alleen aan repressie, maar ook aan preventie: hulpverleners en politie zitten er bovenop, wanneer zij signalen krijgen van opvoedingsproblemen en geweld binnen gezinnen.

### **Open cultuur**

Een vrijzinnige samenleving kan niet zonder een open cultuur waarin mensen elkaars opvattingen en levensstijlen kunnen uitwisselen en onderzoeken. Die open cultuur proberen veel scholen aan kinderen mee te geven. Ook een bruisende kunstensector en veelstemmige media zijn onmisbaar. Meer mensen moeten de kans krijgen om van kunst te leren genieten. Journalisten verdienen steun om ons goed te kunnen informeren en de macht te controleren, of dat nu via kranten, omroepen of websites gebeurt.

Al sinds de zeventiende eeuw staat de vrije drukpers in Nederland. Van oudsher zijn we een toevluchtsoord voor mensen die worden vervolgd om hun ideeën of geloof. Ze hebben ons land gemaakt tot wat het nu is. Nog steeds zijn er mensen die aankloppen voor asiel. Als zij een goede reden hebben voor hun vlucht, moeten we hun een warm thuis bieden. Zij verdienen dezelfde kansen, rechten en plichten als andere burgers van dit land. Ons land moet ook opkomen voor de vluchtelingen die elders aankloppen. Een humaan Europees asielbeleid vereist dat we de lasten en lusten eerlijk delen.

### **Digitale vrijheid**

Het internet is de eigentijdse drukpers. Het is de plaaggeest van dictators en de muze van uitvinders. Een moderne democratie en een creatieve economie leven van bytes en breedband. Maar het web zindert alleen als het vrij blijft van poortwachters en spionnen. Als iedereen toegang heeft tot het net. En niemand hoeft te vrezen dat z'n muisklikken worden verklikt.

De vrijheid van internetters staat onder druk. Het geplande downloadverbod is niet alleen een inperking van je informatievrijheid, maar ook een aanslag op je privacy. Als downloaden niet zomaar mag, moet elke byte die je binnenhaalt voortaan worden geïnspecteerd. Dan worden miljoenen Nederlanders tot verdachten gemaakt door een overheid die tot ver achter hun voordeur komt. In een rechtsstaat heeft niet alleen de burger, maar ook de overheid zich aan grenzen te houden. De eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer staat niet voor niets in onze Grondwet.

Veel componisten en muzikanten willen niets liever dan dat je hun songs downloadt. Zij benutten de kansen die het internet biedt om gehoord en gezien te worden, roem te

vergaren en ontroering te bieden.

GroenLinks wil geen downloadverbod, maar een handvest van digitale vrijheden. Dat hoort hoog op de agenda in Den Haag en Brussel. Een hele generatie van whizzkids en piraten vraagt erom. Het web moet vrij blijven.

## **Programmapunten**

### **Ruimte voor verschil**

1. In artikel 1 van de Grondwet over gelijke behandeling wordt expliciet gemaakt dat ook discriminatie op grond van homo- en heteroseksuele gerichtheid, leeftijd en handicap niet is toegestaan.
2. Gemeenten verlenen geen subsidies en vergunningen aan publieke gelegenheden als daar gediscrimineerd wordt. Desnoods gaan ze over tot sluiting.
3. De Arbeidsinspectie gaat strenger optreden tegen discriminatie op de arbeidsmarkt.
4. Er komt een nationaal actieplan tegen discriminatie, waarbij zelforganisaties een grote rol spelen.
5. Nederland spant zich in om de horizontale richtlijn van de EU tegen discriminatie buiten de arbeidsmarkt goedgekeurd te krijgen.
6. De Wet gelijke behandeling wordt aangescherpt. De 'enkele feit constructie', die scholen in het bijzonder onderwijs het recht geeft om openlijk homoseksuele leraren en leerlingen van school te sturen, wordt geschrapt.
7. Nederland ijvert ervoor dat huwelijken en geregistreerde partnerschappen tussen partners van gelijk geslacht in alle EU-landen worden erkend.
8. Ambtenaren van de burgerlijke stand mogen niet weigeren om partners van gelijk geslacht te huwen.
9. Alle politiekorpsen gaan geweld tegen (vermeende) homo's, lesbo's, bi's en transgenders registreren. Voorlichtingscampagnes brengen de mogelijkheid om anoniem aangifte te doen van antihomogeweld onder de aandacht.
10. De ondersteuning van homo-hetero-allianties, zoals in de sport en op de werkvloer, wordt voortgezet.
11. Ouderschap van homoparen wordt zoveel als mogelijk gelijkgesteld aan dat van heteroparen en sociale acceptatie wordt bevorderd.
12. De sterilisatie-eis bij geslachtsverandering wordt afgeschaft.
13. Inburgering is gericht op meedoen. De kwaliteit wordt verbeterd. Gemeenten leveren maatwerk, uitgaande van de capaciteiten en ambities van de deelnemers. De focus ligt op participatie in de samenleving en op toetreding tot opleiding en de arbeidsmarkt. Daarom staat het leren van de Nederlandse taal centraal. De inburgering verzekert dat inburgeraars kennis hebben van grondrechten zoals de vrijheid van meningsuiting, het recht op zelfbeschikking en non-discriminatie. Vanaf 2011 wordt minstens 80 procent van de inburgeringstrajecten aangeboden via gecombineerde trajecten, waarbij taalverwerving gekoppeld is aan werk, opleiding of participatie. Hiervoor blijven extra premies beschikbaar. Migranten die overduidelijk zijn ingeburgerd worden vrijgesteld van inburgeringstrajecten en inburgeringsexamens.
14. Voor huwelijksmigranten van buiten de EU gaat dezelfde inkomenstoets gelden als voor EU-burgers. De leeftijdsgrens is 18 jaar. Er komt een inburgeringseis in Nederland in plaats van in het buitenland, alsmede een opleidingstraject: toegelaten partners gaan, als zij nog geen startkwalificatie voor de arbeidsmarkt hebben, een opleiding op maat volgen. Voor de opleidingskosten kan een vorm van studiefinanciering worden aangevraagd. Het voortijdig beëindigen van de opleiding heeft geen gevolgen voor het verblijfsrecht; wel komt een van het inkomen afhankelijk deel van de studiekosten dan voor rekening van de partner van de huwelijksmigrant als er geen verzachtende omstandigheden zijn. Zo worden de emancipatie en de integratie van de huwelijksmigranten bevorderd.

15. Toegelaten partners kunnen na een jaar onafhankelijk verblijfsrecht krijgen, dat na 2 jaar permanent wordt, of eerder als er sprake is van fysiek of psychisch geweld, seksueel misbruik of overlijden van de partner. Het niet behalen van de inburgeringstoets mag het verlenen van de zelfstandige verblijfsvergunning niet in de weg staan, maar wordt tegengegaan door boetes.
16. De mogelijkheid van een dubbele nationaliteit wordt niet ingeperkt voor geboren of genaturaliseerde Nederlanders. Nederland komt op voor hun recht om afstand te doen van hun oorspronkelijke nationaliteit.
17. De legeskosten voor naturalisatie en verblijfsvergunningen mogen niet hoger zijn dan de daadwerkelijke ambtelijke kosten.

### **Grenzen stellen**

18. Preventie van misdaad staat voorop. Probleemgezinnen krijgen intensieve hulp bij het opvoeden. Minder jongeren verlaten de school zonder diploma. De inzet van de politie wordt in samenspraak met jeugdzorg, onderwijs en gemeente meer gericht op het aanpakken van kleinere vergrijpen en het voorkomen van bendevoering.
19. Straffen zijn snel, transparant en rechtvaardig. Bij een lage strafmaat worden alternatieve straffen toegepast.
20. Gedetineerden hebben recht op een eigen cel.
21. Straf wordt het begin van werk of scholing. Ter voorbereiding van de terugkeer in de maatschappij krijgen gedetineerden meer begeleiding, behandeling en opleiding, ook na hun vrijlating, vanuit reclassering en gemeenten. De medewerking van ex-gedeteneerden wordt bevorderd door het gebruik van voorwaardelijke straffen aan het einde van hun gevangenisstraf.
22. De uitvoering van de levenslange gevangenisstraf wordt aangepast. Na 30 jaar wordt door de rechter onderzocht of invrijheidstelling op termijn bespreekbaar is. Gratieverzoeken worden niet meer aan de Koning gericht, maar aan de Hoge Raad der Nederlanden.
23. De rechtspositie van slachtoffers wordt verder versterkt. De overheid probeert in elke strafzaak de bij slachtoffers veroorzaakte materiële en immateriële schade te herstellen en te verhalen op de daders. Slachtoffers die worden gehoord door de rechter-commissaris kunnen zich daarbij door een advocaat laten bijstaan.
24. Politie en Openbaar Ministerie zijn verplicht slachtoffers die dat op prijs stellen op de hoogte te houden van het verloop van hun strafzaak. Slachtoffers krijgen het recht om onder begeleiding daders rechtstreeks te confronteren met hun leed.
25. Migrantten zonder verblijfsvergunning moeten veilig aangifte kunnen doen, zonder dat hun persoonsgegevens worden doorgeleid aan de vreemdelingenpolitie.
26. De preventie en bestrijding van huiselijk, seksueel en eengerelateerd geweld wordt geïntensiveerd. Bij uithuisplaatsing krijgt niet alleen de pleger, maar ook het slachtoffer rechtsbijstand. Er komt meer capaciteit en deskundigheid bij de politie. Daders krijgen, naast eventuele straf, vaker therapie opgelegd. Meer hulpverleners en professionals worden getraind om signalen van mishandeling te herkennen en te melden. Wanneer er sprake is van fysiek of psychisch geweld kunnen partners met een afhankelijke verblijfsvergunning direct een zelfstandige verblijfsvergunning krijgen, zodat ze sneller uit de gewelddadige relatie kunnen ontsnappen. De opvangcapaciteit wordt uitgebreid. Gemeenten zorgen voor voldoende opvanghuizen en doorstroomwoningen voor vrouwelijke en mannelijke slachtoffers van huiselijk geweld. Er komt extra aandacht voor homoseksuelen en transgenders uit traditionele gemeenschappen, voor wie nu een groot gebrek aan opvang is.
27. De overheid ondersteunt initiatieven van sekswerkers om voor hun belangen op te komen en biedt hun mogelijkheden om uit de prostitutie te stappen.
28. De controle op de seksbranche wordt verbeterd, zonder registratie van sekswerkers. Sekswerkers zonder werkvergunning en hun klanten worden niet strafbaar, om te voorkomen dat misstanden niet meer worden gemeld.
29. De opsporing en vervolging van mensenhandel wordt geïntensiveerd, zowel in de seksindustrie als in andere economische sectoren.

30. Slachtoffers van mensenhandel krijgen een verblijfsvergunning als terugkeer naar het land van herkomst gevaarlijk voor hen is, ook wanneer zij niet getuigen in het strafproces.
31. De kwaliteit van de strafrechtspleging wordt aanzienlijk verbeterd. De rechter-commissaris krijgt een sterke positie in het opsporings- en vervolgingsonderzoek, zorgt ervoor dat de verdediging net als het Openbaar Ministerie toegang heeft tot informatie en stelt het strafdossier samen dat aan de rechter wordt voorgelegd.
32. Nederland werkt pas mee aan uitbreiding van de wederzijdse erkenning van strafrechtelijke beslissingen in de EU als er onvoldoende gezamenlijke waarborgen zijn voor de rechten van verdachten.

### **Vluchtelingen beschermen**

33. Het asielbeleid waarborgt de rechten van asielzoekers, waaronder een eerlijke procedure, fatsoenlijke opvang en – als een asielverzoek wordt afgewezen – veilige terugkeer.
34. Binnen de EU ijvert Nederland voor een betere naleving van het VN-Vluchtelingenverdrag en internationale mensenrechtenverdragen, zodat asielzoekers in heel Europa dezelfde bescherming krijgen, en voor een aanpassing van de Dublinverordening, waardoor asielverzoeken eerlijker worden verdeeld over de EU-landen. De verantwoordelijkheid voor toetsing van asielverzoeken mag niet worden afgeschoven op landen buiten de EU.
35. Er komt een helder criterium voor de toepassing van de verkorte asielprocedure; duidelijk kansloze asielverzoeken mogen verkort worden afgedaan. In alle andere gevallen gaat zorgvuldigheid binnen de procedure voor snelheid. Asielzoekers worden in staat gesteld in elke fase van hun asielprocedure nieuwe feiten en omstandigheden in te brengen.
36. Kwetsbare groepen asielzoekers, zoals minderjarigen, vrouwen, seksuele minderheden en getraumatiseerden, krijgen bijzondere aandacht om ervoor te zorgen dat hun asielrelaas ten volle wordt getoetst.
37. Asielzoekers worden beoordeeld met actuele en accurate informatie over het herkomstland. Deze moet transparant en toetsbaar zijn voor de asielzoeker. Naast informatie van ambassades wordt ook informatie van mensenrechtenorganisaties meegewogen.
38. Als na 3 jaar nog geen definitieve beslissing op een asielverzoek is genomen, wordt een verblijfsvergunning toegekend.
39. Asielzoekerscentra worden kleinschalig, met voldoende privacy. Hierbij is aandacht voor de veiligheid van kwetsbare groepen. Asielzoekers mogen leren en werken zolang ze in Nederland zijn. Met name asielzoekers met kinderen hoeven niet steeds te verhuizen.
40. Om te bevorderen dat afgewezen asielzoekers terugkeren, sluit Nederland terugkeerovereenkomsten met veilige herkomstlanden, liefst in EU-verband.
41. Als zij hun uitzetting niet tegenwerken, behouden afgewezen asielzoekers opvang totdat terugkeer daadwerkelijk is gerealiseerd.
42. Uitgeprocedeerde asielzoekers mogen slechts in vreemdelingendetentie worden genomen wanneer duidelijk aantoonbaar is dat zij terugkeer naar het land van herkomst tegenwerken. Vreemdelingendetentie voor uitgeprocedeerde asielzoekers mag slechts van zeer beperkte duur zijn; er moet zicht zijn op uitzetting. De omstandigheden in de gesloten opvang zijn veilig en humaan. Minderjarigen worden onder geen beding in vreemdelingendetentie geplaatst.
43. Wie buiten zijn of haar schuld Nederland niet kan verlaten wordt niet op straat gezet en krijgt een tijdelijke verblijfsvergunning. Deze kan na 3 jaar worden omgezet in een permanente verblijfsstatus, als terugkeer langdurig onmogelijk is.
44. Overheden nemen hun verantwoordelijkheid voor noodopvang van asielzoekers die in fysieke en/of psychische nood verkeren.
45. Voor vreemdelingen die zich niet kunnen verzekeren is medische zorg beschikbaar.

### **Open cultuur**

46. Er komt extra financiële ondersteuning voor kunst- en cultuureducatie, jeugdtheater en amateurkunst.
47. De overheid stimuleert de ontwikkeling van de creatieve industrie, onder meer door middel van garantstellingen bij investeringen.
48. De transparantie en de onafhankelijkheid van de kunstraden die adviseren over kunstsubsidies worden vergroot.
49. Het verzuilde omroepbestel verdwijnt. De publieke omroep krijgt 2 algemene televisienetten. Netredacties bepalen de programmering. Net als krantenredacties zijn zij vrij in de keuzes die zij maken. Hun autonomie wordt in de wet vastgelegd. De programma's kunnen zij inkopen bij omroepverenigingen of externe productiehuisen.
50. Er komt extra geld voor Nederlandse documentaires en drama, alsmede voor digitalisering van de televisie.
51. De overheid speelt een actieve rol in het stimuleren van journalistieke producties, zonder zich met de inhoud te bemoeien. De stimuleringsgelden zijn er niet alleen voor de bestaande kranten, maar ook en vooral voor het veelvoud aan nieuwe media.
52. Er komt meer aandacht voor media-educatie in het onderwijs. Kinderen leren informatie te zoeken, te filteren en kritisch te bekijken. Hierbij is tevens een taak weggelegd voor bibliotheken.

### **Digitale vrijheid**

53. Er komt geen downloadverbod. Hyperlinken en embedden blijft vrij.
54. Nederland krijgt een bindend handvest van digitale grondrechten en bepleit dit ook binnen de EU.
55. Het auteursrecht is aan een flinke modernisering toe, op het gebied van duur en beheer van exploitatierechten en de aard van het gebruik. Een eerlijke vergoeding voor de maker, het recht van consumenten om informatie te delen voor niet-commerciële doelen en de ruimte voor creatief hergebruik staan daarbij voorop. Modernisering van het auteursrecht in het digitale tijdperk vraagt om het verkorten, in internationaal verband, van de termijnen van exploitatierechten (die nu doorlopen tot 70 jaar na de dood van de maker) voor toekomstig werk. De persoonlijkheidsrechten van makers, zoals het recht op naamsvermelding en het recht om zich te verzetten tegen aantasting van de integriteit van hun werk, dienen levenslang te blijven gelden.
56. De positie van zelfstandige auteurs en uitvoerend kunstenaars wordt versterkt en de ontwikkeling van eerlijke verdienmodellen gestimuleerd. Bijvoorbeeld door versterking van de onderhandelingspositie van individuele kunstenaars en makers tegenover uitgevers, producenten en collectieve beheersorganisaties of door de introductie van minimumstandaarden voor een auteurscontractenrecht.
57. In artikel 7 van de Grondwet over de uitingsvrijheid en artikel 13 over het brief- en telefoongeheim wordt expliciet gemaakt dat deze rechten ook gelden voor hiermee vergelijkbare technologieën als web en e-mail.
58. Nederland verkort de bewaartijd voor verkeersgegevens van internet- en telefoongebruikers tot het Europese minimum van een half jaar. Binnen de EU maakt de regering zich sterk voor de afschaffing van de bewaarplicht.
59. De overheid waarborgt de netneutraliteit. Overheden en internetdienstverleners mogen bepaalde inhoud, diensten of technologische toepassingen niet bevoordelen boven andere of blokkeren zonder toestemming van de gebruikers, tenzij op last van de rechter.
60. Er komt een wet die bepaalt dat niemand van internet mag worden afgesloten als onderdeel van een straf of sanctie.
61. Nederland ijvert voor volledige openheid rond de onderhandelingen over het anti-namaakverdrag ACTA en verzet zich tegen opname van bepalingen over internet en auteursrecht.
62. Nederland komt wereldwijd op tegen censuur. Zij zet zich in voor een Europees verbod op de export van software waarmee het internet gecensureerd en gefilterd

- kan worden naar landen waar de vrijheid van meningsuiting niet gegarandeerd is.
63. De publieke sector gebruikt open standaarden en, waar mogelijk, open source software. De overheid bevordert de toepassing ervan ook buiten de publieke sector.
  64. Nederland keert zich tegen octrooi op software en andere vormen van octrooimisbruik.
  65. Privacy en persoonsgebonden gegevens worden beter beschermd. Digitale informatiesystemen, diensten en producten worden zo ontworpen dat alleen noodzakelijke informatie wordt opgeslagen, voor een vooraf beschreven doel en waar mogelijk anoniem. Burgers en consumenten krijgen inzicht in het gebruik van hun persoonsgegevens. Zonder hun expliciete toestemming mogen deze niet worden doorverkocht of gedeeld met derden.
  66. Er komt een meldplicht voor datalekken.
  67. De overheid verplicht zich tot maximale inspanningen om de gevolgen van identiteitsdiefstal voor slachtoffers te minimaliseren.
  68. Er komt geen landelijke databank met de vingerafdrukken van aanvragers van reisdocumenten. De overheid slaat vingerafdrukken en gezichtsscans van aanvragers van identiteitsdocumenten alleen op in de chip van dat document, conform de Europese verordening, zodat kan worden gecontroleerd of pas en persoon bij elkaar horen.
  69. Waar mogelijk worden taken van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) overgeheveld naar de politie. Het aantal telefoontaps wordt sterk teruggebracht. Rechters mogen niet langer gebruik maken van anonieme AIVD-getuigenissen.

## Hoofdstuk 8. Beter bestuur

Kunstenaars die een straatfestival organiseren, bureaus die een gezamenlijke tuin aanleggen en gezinnen die een mini-windmolen op hun dak plaatsen. Zij verdienen een overheid die hen de ruimte geeft in plaats van een overheid die een muur van regels en papierwerk opwerpt. Een overheid die hen waar nodig helpt, maar zich zo min mogelijk bemoeit met de persoonlijke levenssfeer en mensen niet het eigen initiatief ontnemt.

Tegelijkertijd mogen zij van de overheid verwachten dat die haar publieke verantwoordelijkheid neemt. Dat ze garandeert dat iedere burger gelijke toegang heeft tot goede zorg, het beste onderwijs en een passende woning. Deze kerntaken van de overheid zijn de afgelopen jaren op grote schaal uit handen gegeven. Delen van het onderwijs, de zorg, de huisvesting, maar ook de energievoorziening en het openbaar vervoer werden overgelaten aan oncontroleerbare zelfstandige bestuursorganen, maatschappelijke instellingen en private partijen. De afstand tussen beleid maken en beleid uitvoeren werd steeds groter. Markten werden geliberaliseerd, het toezicht uitbested of verwaarloosd.

De toegang tot collectieve voorzieningen en de kwaliteit van de dienstverlening zijn hierdoor verslechterd. Door de overmatige administratieve rompslomp is er te weinig tijd voor het eigenlijke werk: het verlenen van diensten aan burgers. Mensen die bij gemeenten werken of in de zorg, worden te veel afgerekend op tijdschrijven en op het invullen van formulieren. Burgers krijgen op hun beurt te maken met een gekmakende indicatie-industrie en een overvloed aan procedures. De overheid is geen bedrijf. Niet kille cijfers, maar zorgvuldigheid, zeggenschap, dienstbaarheid en effectiviteit zouden centraal moeten staan in de publieke sector.

We hebben een *actieve* overheid nodig, die de publieke zeggenschap herstelt over taken als zorg, onderwijs en huisvesting. Maar tegelijkertijd ook een overheid die *selectief* is en ruimte geeft aan mensen om zelf actief te zijn. Die balans moet worden hervonden in de publieke sector.

### Een slank en krachtig bestuur

De vermarkting van grote delen van de publieke sector heeft er niet voor gezorgd dat de bureaucratie en de bestuurlijke drukte zijn afgenomen. Integendeel, in het onderwijs, de zorg en de sociale zekerheid is sprake van een groeiende regel- en managementdruk. En er zijn koninkrijkjes ontstaan: woningbouwcorporaties en zorginstellingen die onverantwoorde risico's nemen met publiek geld.

Het is tijd om flink de bezem te halen door de publieke sector. Dit keer niet met het doel om overheidstaken af te stoten, maar om een slanker en krachtiger bestuur te vormen, met voldoende democratische legitimatie. Gemeenten werken nu nog samen in een wirwar van regionale verbanden: in 2005 gemiddeld 27 per gemeente. Doordat taken overlappen is een bestuurlijk circus ontstaan dat voor burgers niet meer is te overzien en voor hun vertegenwoordigers in raden en staten volstrekt oncontroleerbaar is geworden.

GroenLinks kiest voor meer armslag voor gemeenten en geeft ze daartoe de middelen en bevoegdheden. Of het nu gaat om het helpen van mensen bij het vinden van werk of om winkelen op zondag, gemeenten kunnen maatwerk leveren. Een deel van het beleid dat nu nog bij de provincies ligt kan worden overgedragen aan gemeenten, zoals cultuur en taken binnen de lichte jeugdzorg. Dat kan betekenen dat kleinere gemeenten moeten opschalen om dit uitgebreide takenpakket goed te kunnen uitvoeren.

De provincies en waterschappen kunnen worden samengevoegd tot een krachtig middenbestuur. Dat krijgt grote zeggenschap over de ruimtelijk ordening van Nederland. Daartoe verschuift een deel van de bevoegdheden, taken en budgetten van het

rijksniveau naar het middenbestuur. Op landelijk niveau draagt de ontkokering van ministeries in acht departementen bij aan een heldere agenda voor de toekomst, met uitdagingen die klassieke beleidsterreinen overstijgen. Zo wordt op alle niveaus de bestuurlijke spaghetti verminderd. Het openbaar bestuur wordt er sterker van, tegen lagere kosten.

### **Meer zeggenschap**

Naast een actieve overheid zijn ook actieve burgers hard nodig. Zij moeten meer invloed krijgen op hoe hun leven is georganiseerd: in de buurt, op school, in het ziekenhuis en op het werk. Dat kan via wijkbudgetten en cliënten- en bewonersraden. Met een stevigere positie van gekozen vertegenwoordigers in ondernemings- en medezeggenschapsraden. Door maatschappelijke organisaties meer speelruimte en inspraak te geven. Maar vooral ook door initiatieven van mensen niet in de kiem te smoren met bureaucratisch geneuzel, maar te ondersteunen. Zo geven we vorm aan een democratische samenleving, waarin mensen kunnen meedoen, meepraten en meebeslissen.

### **Programmapunten**

#### **Een slank en krachtig bestuur**

1. Niet kille cijfers, maar zorgvuldigheid, zeggenschap, dienstbaarheid en effectiviteit worden leidend in de publieke sector:
  - a) Publieke professionals krijgen meer ruimte om in te spelen op specifieke situaties en vragen van burgers.
  - b) Er wordt gestuurd op kwaliteit en achteraf verantwoording afgelegd. Burgers worden betrokken in het proces van verantwoording.
2. Er wordt een krachtig en democratisch gelegitimeerd middenbestuur gevormd door de waterschappen en de provincies samen te voegen tot maximaal 7 landsdelen.
3. Het middenbestuur krijgt een grote bevoegdheid op het gebied van ruimtelijke ordening (waaronder woningbouw), verkeer en vervoer, natuur- en waterbeheer en recreatie, waarbij milieutaken en vooral waterbeheer leidend zijn. Een deel van de taken van de huidige provincies, zoals op het gebied van de jeugdzorg, welzijn en cultuur, wordt overgedragen aan de gemeenten.
4. Het aantal niet democratisch gelegitimeerde regionale organisaties, zoals WGR+ regio's en stadsregio's, wordt sterk ingeperkt. Taken op het gebied van ruimtelijke ordening worden overgeheveld naar de nieuw te vormen landsdelen, andere taken gaan naar de gemeenten.
5. De bestaande ministeries worden samengevoegd tot acht departementen, met een beperkt aantal managementlagen:
  - a) Algemene en Binnenlandse Zaken, waaronder Europese Zaken;
  - b) Justitie en Vreemdelingenzaken;
  - c) Duurzaamheid en Ruimte;
  - d) Financiën en Economische Zaken;
  - e) Internationale Samenwerking;
  - f) Onderwijs, Cultuur en Jeugd;
  - g) Werk, Sociale Zaken en Emancipatie;
  - h) Zorg en Welzijn.
6. De Eerste Kamer wordt afgeschaft.
7. In de gehele (semi)publieke sector gaat een salarisplafond gelden dat gelijkstaat aan het salaris van de minister-president. De ministers-salarissen worden gefixeerd en voorgenomen verhogingen teruggedraaid.
8. De inhuur van kostbare externe adviseurs door overheden wordt teruggedrongen.
9. Het aantal zelfstandige bestuursorganen wordt teruggebracht.
10. Nederland ijvert ook voor minder bestuurlijke drukte en meer democratie in de Europese Unie, door:
  - a) de samenvoeging van het voorzitterschap van de Europese Commissie en de

- Europese Raad tot een EU-president, die door het Europees Parlement wordt gekozen;
- b) het verminderen van het aantal eurocommissarissen;
  - c) grensoverschrijdende kieslijsten voor het Europees Parlement, met lijsttrekkers die strijden om het EU-presidentschap;
  - d) Europawijde correctieve referenda.

### **Meer zeggenschap voor burgers**

11. De zeggenschap van burgers in zorg- en onderwijsinstellingen en woningcorporaties wordt versterkt, bijvoorbeeld door de bevoegdheden en rechten van cliënten- en bewonersraden uit te breiden. Daarbij moet extra aandacht worden gegeven aan kwetsbare groepen zoals zwerfjongeren en verslaafden.
12. Overheden nodigen burgers actief uit om mee te denken over beleid, bijvoorbeeld via burgerpanels en wijkbudgetten. Ook worden burgers directer betrokken bij de evaluatie van het beleid, bijvoorbeeld via gebruikersgroepen en kwaliteitspanels.
13. Er komt een Wet op de vrijheid van informatie. Deze legt het recht op vrije toegang tot informatie van de publieke sector vast, alsmede een plicht tot snelle openbaarmaking. Het aantal uitzonderingsgronden wordt beperkt.
14. Burgers krijgen het recht om wetten door een rechter te laten toetsen aan de Grondwet.
15. Het toekomstig College voor mensenrechten en gelijke behandeling wordt onafhankelijk en goed toegerust om de naleving van zowel de burgerlijke als de sociaal-economische mensenrechten in Nederland te bevorderen.
16. Online samenwerking biedt burgers nieuwe mogelijkheden voor politieke participatie. De overheid gaat experimenteren met vormen van e-participatie en bestaande initiatieven op dit gebied ondersteunen, om daarmee ook groepen die nu nog weinig participeren te betrekken.
17. De functiescheiding tussen uitvoerende en controlerende machten wordt versterkt (een sterker dualisme) op lokaal, provinciaal en landelijk niveau. De burgemeester en de Commissaris van de Koningin zijn niet langer voorzitter van de gemeenteraad respectievelijk de Provinciale Staten.
18. De gemeenteraad kiest de burgemeester. De Provinciale Staten kiezen de Commissaris van de Koningin.
19. De Tweede Kamer kiest de (in)formateur en de minister-president. Op termijn wordt Nederland een republiek en wordt ook het staatshoofd gekozen. Zolang het huidige staatshoofd een onderdeel is van de regering behoort informatie over in welke organisaties het koninklijk huis een financieel belang heeft publiekelijk toegankelijk te zijn.
20. De betrokkenheid van burgers bij de politiek is gering en de politieke partijen kampen met een legitimiteitscrisis. GroenLinks roept mede in het licht van deze ontwikkelingen op tot een breed maatschappelijk debat over de vernieuwing van onze democratie.

## Hoofdstuk 9. Solide en solidair

De kredietcrisis heeft onze economie forse schade berokkend. Daarmee zijn ook de overheidsfinanciën uit het lood geslagen. Er komt minder belasting binnen en het extra beroep op de werkloosheidsuitkeringen moet worden betaald. Zonder ingrijpen komt de overheid de komende jaren heel wat geld tekort. GroenLinks vindt dat deze tekorten, zo snel als dat economisch verantwoord is, moeten worden weggewerkt. Dat vereist een evenwichtige benadering. Niet alleen de overheidsschuld doet er toe. We hebben ook rekening te houden met de schade die reeds aan het milieu is toegebracht en moet worden hersteld. Doen we dat niet, dan zadelen we de toekomstige generaties op met een torenhoge schuld. En met een samenleving die gebrek heeft aan energie, schoon water, eerlijk voedsel en andere hulpbronnen. We moeten af van de creditcardcultuur die het maken van schulden door bedrijven en burgers stimuleert en de aflossing ervan op de lange baan schuift.

De uitgangspunten van GroenLinks voor een solide en solidair financieel beleid zijn de volgende:

- Niets is economisch verstandig, als het ecologisch onverstandig is. GroenLinks investeert in snelle vergroening van economie en samenleving.
- De sterkste schouders dragen de zwaarste lasten. GroenLinks is solidair met mensen in kwetsbare posities en versterkt de solidariteit tussen de generaties.
- Er wordt alleen bezuinigd waar dat kan en verantwoord is en er wordt geïnvesteerd waar dat noodzakelijk is.
- Links en groen hervormen is de beste manier van bezuinigen. De hervormingen die GroenLinks voorstelt, bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt en in het belastingstelsel, leveren niet alleen geld op voor de staatskas, maar hebben ook andere positieve effecten, zoals gelijkere kansen op werk en een beter milieu.
- De belastingen op milieuvervuiling en vermogen worden verhoogd en de lasten op arbeid verlaagd. Want groen werkt.
- Als de overheid geld tekort komt, zijn zowel bezuinigingen als lastenverzwaringen aan de orde.
- Internationale afspraken worden nageleefd, zoals het Europees Stabiliteitspact en de afspraken over ontwikkelingssamenwerking.

Niet alleen de komende jaren komt de overheid geld tekort. Op de lange termijn zal onze samenleving vergrijzen. Dat klinkt somber, maar dat is onterecht. In goede gezondheid en welstand oud worden; dat heet vooruitgang. Het is wel verstandig ons goed voor te bereiden op deze toekomst met relatief meer ouderen en minder jongeren. GroenLinks hanteert daarbij twee uitgangspunten:

- Ook in de toekomst hebben we mensen nodig in de klas en aan het bed. Tekorten aan goed geschoold personeel moeten worden voorkomen. Daar hebben we allemaal belang bij. Daarom is het goed dat in Nederland op de lange termijn meer mensen betaald aan de slag gaan. De arbeidsparticipatie moet omhoog.
- We treden de toekomst solidair tegemoet. Reeds nu betalen jongeren relatief veel aan voorzieningen (zoals zorg en AOW) waar vooral of uitsluitend ouderen gebruik van maken. Dat zou terecht zijn als veel ouderen, zoals vroeger, nauwelijks of geen middelen van bestaan hebben. Dat is niet meer het geval. Oudere generaties beschikken over steeds meer inkomen en vermogen. Daarom

wil GroenLinks de lasten eerlijker verdelen over de generaties en de ongelijke verdeling van nu verminderen.

Het duurt nog even voordat de vergrijzing haar hoogtepunt nadert. Maar het is wel verstandig om nu al besluiten te nemen over bijvoorbeeld de inrichting en financiering van de AOW en de pensioenen, de aftrek van de hypotheekrente, een solidaire financiering van de AWBZ (de verzekering voor langdurige zorg) en de financiering van het hoger onderwijs. Doen we dat nu, dan is er tijd voor iedereen om zich in te stellen op de veranderingen die gaan komen. Doen we dat niet of te laat, dan betalen jongeren straks de rekening en zetten we de solidariteit tussen de generaties op het spel. We kunnen en moeten nu kiezen voor een perspectief op een solide toekomst, met uitzicht op houdbare overheidsfinanciën. De generaties van morgen mogen van ons verlangen dat wij nu in actie komen.

### **Programmapunten**

1. Het uitgangspunt van een gezond financieel-economisch beleid is het Bruto Nationaal Geluk. Vermindering van de staatsschuld is belangrijk, maar niet heilig. GroenLinks investeert nu in een schone en groene toekomst.
2. Er wordt een verstandig begrotingsbeleid gevoerd. De economie wordt niet kapot bezuinigd als het slecht gaat en niet onnodig of extra gestimuleerd als het goed gaat. Zo snel als verantwoord worden de tekorten op de begroting weggewerkt. Op termijn wordt gestreefd naar een structureel overschot op de begroting.
3. Het belastingstelsel wordt vergroend en de belasting op vermogen verhoogd. Met de opbrengsten worden deels het overheidstekort en deels de lasten op arbeid verlaagd. De koopkracht van met name werkenden tot modaal, alsmede gezinnen met kinderen op het minimum, gaat met voorrang omhoog. Leden van het Koninklijk Huis gaan, net als ieder ander, belasting betalen over inkomen en vermogen.
4. Er komt een toptarief van 60 procent voor inkomens boven de 150.000 euro.
5. Bij bezuinigen op de overheidsuitgaven worden in het bijzonder de uitgaven voor onderwijs, zorg, openbaar vervoer en ontwikkelingssamenwerking gespaard. Er wordt zo veel mogelijk extra geïnvesteerd in deze sectoren. Onderwijs heeft daarbij topprioriteit.
6. Het maken van schulden wordt niet langer gestimuleerd, het aflossen wel. Zo komt er een einde aan de bevoordeling van vreemd vermogen boven eigen vermogen in de vennootschapsbelasting.
7. De solidariteit tussen jong en oud, gezond en ziek, en rijk en arm, wordt versterkt. Dit wordt bereikt via onder andere:
  - a) aanpassing van de financiering van de zorg;
  - b) herziening van het fiscale stelsel;
  - c) modernisering van de arbeidsmarkt;
  - d) modernisering van de woningmarkt;
  - e) invoering van een nieuw systeem voor de bekostiging van het hoger onderwijs;
  - f) een eerlijke financiering van de voorzieningen voor de oude dag.Deze maatregelen worden snel en voortvarend genomen, zodat de overheidsbegroting op lange termijn zeker is gesteld en er tijd is voor een goede invoering en gewinning.

## **Colofon**

### **Tekst**

De basis voor dit verkiezingsprogramma is gelegd door de programmacommissie, bestaande uit Kathalijne Buitenweg (voorzitter), Natasja van den Berg, Bas Eickhout, Cees van Eijk, Lot van Hooijdonk, Henrike Karreman, Jesse Klaver, Dick Pels, Jolande Sap, Katinka Eikelenboom (secretaris), Richard Wouters (secretaris) en Merel Terlien (stagiair), met medewerking van Kees Vendrik.

Het definitieve verkiezingsprogramma is op 18 april 2010 vastgesteld door het congres van GroenLinks.

### **Cartoons**

Hajo

*[www.studiohajo.nl](http://www.studiohajo.nl)*

### **Vormgeving**

Daniel Hentschel, GroenLinks

### **Druk**

.....

### **Uitgave**

Partijbestuur GroenLinks

Postbus 8008

3503 RA Utrecht

tel. 030-2399900

fax 030-2300342

*[info@groenlinks.nl](mailto:info@groenlinks.nl)*

*[www.groenlinks.nl](http://www.groenlinks.nl)*